

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE İSTANBUL'DA SITMA
MÜCADELESİ
(1923-1945)

Yavuz HAYKIR

Uğur CANPOLAT

Doç.Dr.Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler
Fakültesi Tarih Anabilim Dalı
yhaykir@firat.edu.tr
 0000-0002-5819-6558

Öğ.Gör. Milli Savunma Üniversitesi Deniz Harp
Okulu Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi ABD
ucanpolat@dho.edu.tr
 0000-0002-6029-4499

Atıf / Citation: Haykir Y., Canpolat U., (2023). Erken cumhuriyet döneminde İstanbul'da sıtma mücadelesi (1923-1945). *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (İNİJOSS), 12(1), 104-128

<https://doi.org/10.54282/inijoss.1296367>

Öz

İnsanoğlunu uzun yıllardır tehdit eden sıtma, Anadolu coğrafyasında rastlanan yaygın hastalıkların başında gelmekteydi. Özellikle XX. Yüzyılda Anadolu'da meydana gelen savaşlar neticesinde sıtma, birçok bölge ve şehirde ciddi bir yayılma gösterdi. Söz konusu hastalıkla mücadelede kapsamında Osmanlı Devleti'nin başvurduğu yöntemlerin başında kinin kullanımı gelmekteydi. Ancak hastalık Cumhuriyetin ilanı ile kurulan yeni Türk Devletinin de baş etmesi gereken en önemli sağlık sorunlarından olmaya devam etmiştir. Sıtma, başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere cumhuriyetin yönetici kadroları ve halkın neredeyse tamamının ömrünün bir kertesinde karşılaştığı bir hastalıktı. Mevcut durum nedeniyle cumhuriyetin ilanından hemen sonra Anadolu'da oldukça yaygın olan sıtma hastalığıyla mücadele için kapsamlı çalışmalar başlatılmıştır.

Cumhuriyetin ilanından, sıtma mücadele teşkilatının faaliyete başladığı 1929 yılının mart ayına kadar İstanbul'da sıtma ile mücadele çalışmaları belediye teşkilatı tarafından yürütülmekteydi. Teşkilatın faaliyete başlamasıyla birlikte uzman personel bünyesinde yürütülen kapsamlı çalışmalar neticesinde sıtma, İstanbul genelinde kontrol altına alındı. İkinci Dünya Savaşı süreciyle beraber artış gösteren sıtma hastalığına karşı 1945 yılında ülke genelinde Olağanüstü Sıtma Savaşı başlatıldı. Çalışmamızın odak noktası cumhuriyetin ilanından sonra kurulan sıtma teşkilatlarından biri İstanbul Sıtma teşkilatının kuruluşu, teşkilatlanması ve faaliyetlerini içermektedir.

Anahtar Kelime: Sıtma, İstanbul, Sivrisinek.

MALARIA STRUGGLE IN ISTANBUL DURING THE EARLY TURKISH REPUBLICAN PERIOD (1923-1945)

Abstract

Malaria, which has been threatening mankind for many years in the world, was one of the most common diseases encountered also in the Anatolian geography. Especially as a result of the wars that took place in Anatolia in the 20th century, malaria seriously spread in many regions and cities there. The use of quinine was a foremost method among others used by the Ottoman Empire in the fight against this disease. However, the disease continued to be one of the most important health problems that even the new Turkish State, established with the proclamation of the Turkish Republic, had to deal with. Malaria was a disease that the administration of the republic, especially Gazi Mustafa Kemal Atatürk, and almost all of the Turkish people faced at some point in their lives. Due to the current situation, comprehensive studies have been initiated to fight against malaria disease, which is quite common in Anatolia that time, immediately after the proclamation of the republic.

From the proclamation of the republic, malaria control activities were carried out by the municipal organization in Istanbul until March 1929, when the malaria control organization began its activities. With the establishment of the organization, malaria was brought under control throughout Istanbul as a result of extensive work carried out by expert personnel. The Extraordinary Malaria War was waged across the country in 1945 against malaria, which increased with the Second World War process. The focus of our study includes the establishment, organization and activities of the Istanbul Malaria Organization, one of the malaria organizations established after the proclamation of the republic.

Keywords: Malaria, İstanbul, Mosquito

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski olduğu kabul edilen sıtma (Finkel, 2010:17); anofel cinsi dişi sivrisineğin ısırması sonucu, insanın karaciğer ve alyuvarlarına yerleşen parazitlerin üremesiyle başlayıp ateşli nöbetler halinde devam eden enfeksiyonel bir hastalıktır (Turkington & Frey, 2001:2). Bu hastalığa sebep tek hücreli *plasmodium* parazitinin yüzden fazla türü tespit edilmesine rağmen *plasmodium falciparum*, *plasmodium vivax*, *plasmodium malariae* ve *plasmodium ovale* olmak üzere dört farklı türü insanlarda hastalığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Katz & Spancer, 2017: 88). Ayrıca sıtma doğrudan anofel cinsi sivrisineğin ısırması sonucu ortaya çıkan bir hastalık olmayıp, doğada yalın halde bulunan plosmodium parazitinin temas yoluyla insan kanına karışması ve bu kanın anofel cinsi sivrisinek tarafından emilip döllendirildikten sonra insanlara nakil edilmesiyle ortaya çıkan üç aşamalı bir hastalıktır (Hakkı, 1924:12).

Tarihsel süreçte sıtma 19. yüzyılda asıl nedeninin anlaşılmasına kadar hem anlamsal hem de betimsel olarak farklılıklar yaşamıştır (Winther, 2003:14). Antik çağdan beri dönem insanları ve bilim adamları sıtmayı; bataklik alanlar ve sıcak nemli iklimlerde ortaya çıkmasından dolayı İtalyanca kötü hava pis kokulu hava manasına gelen “*Malaria*” sözcüğüyle tarif etmişlerdir (Şahsuvaroğlu, 1963:555). Sıtmanın batı dillerindeki kullanımına baktığımızda Fransızlar *Paludisme*, Almanlar *Weshselfieber* İngilizler ise *Agua* terimlerini kullanmışlardır (Fevzi Paşa, 1919:6).

Sıtmanın tarihsel süreçteki terimsel kullanımına baktığımızda, Türk toplumunun da kültürel hafızasında önemli bir yer edindiğini bariz bir şekilde görmekteyiz. Kaşgarlı Mahmut sıtmayı;

“isitti” (Kaşgarlı Mahmut, 1985:208-209) olarak adlandırarak, hastalığı vücutta meydana gelen ateş nöbetler şeklinde tarif etmiştir. Kıpçaklar ise “İssilik” kelimesini kullanmışlardır (Mutlu, 2017:79-80). Örneğin; *bezgek* ve *yabakulak* sıtma nedeniyle vücutta meydana gelen titreme, *isitmek* sıtmaya tutulmak, *kezik* sıtma nöbetleri, *sızgurmak* sıtma sebebiyle vücutta meydana gelen zayıflık, *yılıtmak* ise sıtmadan ötürü vücut ısısının artması anlamlarında kullanıldığını görmekteyiz (Bayat, 2016:255-258). Ebubekir El-Razi'nin El Hâvî eserinde, İbni Sina El-Kanun kitabında ve 13. asırda Semerkandi eserlerinde sıtma hastalığı ile ilgili bilgiler vermektedir (Ünver, 1937:55). İbn Haldun Mukaddime adlı eserinde, sıtmayı kötü koku ve kötü havayla bağdaştırarak şehirlerin inşası esnasında göz önünde tutulması gereken en önemli sağlık sorunu olarak kabul etmiştir. Bu bağlamda İbn Haldun “*havasının hoşluğu ve temizliği dikkate alınmadan kurulan şehir, çoğunlukla hastalıktır. Bunlardan biri Batı'da fena havasıyla tanınmış Kuzey Afrika'nın Cerid bölgesinde bina edilmiş olan Kabis şehridir. O şehrin asıl ahalisinden ve hariçten gelenlerden pek az kimse, şehrin ufuneti sebebiyle salgın veren sıtmadan kurtulabilmiştir*” şeklinde ifade ederek sıtma ile temiz havanın alakasını vurgulamıştır. Ayrıca İbn Haldun hastalığın bu şehirde ortaya çıkışını El Bekrî'nin tasviri ile kırılan bir kabın çevreye yaydığı kötü havanın sebep olduğunu red ederek, hastalığın temiz hava ile ilişkisini şu sözleriyle dile getirmiştir; “*cisim ve maddelerde ufuneti, sıtma ve veba gibi hastalıkları doğrudan sebep ekseriyetle, havanın durgunluğudur. Rüzgâr eserek havayı harekete getirir, sağ, sola dağıtırsa, ufunet sebebiyle türeyen hastalıklar o nisbette azalır* (Haldun, 1991:234-236). Sıtmanın Osmanlı döneminde en yaygın kullanım şekli *humma*'dır (Develioğlu, 1992:455). Yine bu dönemde hastalığı tarif etmek için “*humün, hummâ-yı mühlike, hummâyı muhrika, hummâ-i rub, mübtela hummâ, hummâ-yı merzegiyye ve hummâ-yı* farklı şekillerde kullanıldığını görmekteyiz (Kılıç, 2017:123-124).

Sıtma tarih boyunca Anadolu coğrafyasında en fazla görülen hastalıklardan biri olmuştur. Evliya Çelebi sıtmanın bu coğrafyada yoğun bir şekilde görüldüğünü dile getirerek hastalığı ateşli ve yıkıcı olarak tanımlamıştır. Evliya Çelebi sıtma illetinden kurtulmak için İstanbul halkının başvurduğu yöntemleri şöyle tarif etmiştir; Aziz pîri Merkez efendinin kırmızı renkli bir pınarından “*hoş ve lezzetli suyu sabahleyin üç kere kahvaltı etmeden içse Allah'ın meriyle ateşli ve yıkıcı sıtmadan kurtulur.*” Bu pınar halk tarafından hala sıtma tedavisi için kullanılır ve pınarın ismi *Merkez Efendi (İstanbul) Ayazması* kuyusudur. Yine Ayüp Sultan mesiresinde halk üç hafta seher vakti su içse şifa bulacağını rivayet etmiştir. Hasköy yakınlarındaki “*İne Ayazma*” adlı tatlı su vardır. Bu ayazmaya sıtmalı olanların yedi kere içip yıkandıkları takdirde sıtmadan kurtulacaklarına inandıklarını ifade ederek buranın özellikle Rumlar tarafından tercih edildiğini vurgulamıştır (Çelebi, 2003:361,275).

Savaşlar ve doğal afetlerin ortaya çıkardığı elverişsiz hayat şartları, temizlik kurallarının göz ardı edilmesiyle birleşince; sıtma, Anadolu coğrafyasında artış göstermeye başladı. Birinci Dünya Savaşı süresince bu elverişsiz şartların zirve noktaya ulaşmasıyla hastalık büyük bir yayılma alanı buldu. 1914-1918 yıllarında Türk Ordusunda yapılan muayenelerde 451.803 askerin sıtmaya yakalandığı ve bunlardan 23.359'unun vefat ettiği tespit edilmiştir. 1917 yılında Karadeniz sahillerinde yapılan tetkiklerde Samsun'da % 70, Ordu'da %50 ve Giresun'da ise % 19 sıtmalı olduğu kaydedilmiştir (BCA,030.10.00/177.219.4.). Bu elverişsiz şartlar içerisinde başarıya ulaşılan Millî Mücadele harekâtı neticesinde, Meclisin en önemli konularının başında bulaşıcı ve salgın hastalıklar geldiğini görmekteyiz. 1 Mart 1923 tarihli meclisin 4. oturumunda Gazi Mustafa

Kemal Atatürk; sıtmanın ülkemizde en fazla ölüme neden olan hastalıkların başında geldiğini ifade ederek halihazırda yapılan ve hedeflenen çalışmaları şöyle açıklamıştır; *sıtma hastalığının ülkemizdeki yayılma oranı ve yaptığı yıkıntıya karşı yeterli önlemler bulunduğu iddia edilmemekle birlikte, sıtmanın en etkili ilacı olan, İstanbul kimyahanesinde üretilen devlet kinininin bin kiloya yakın mevcudu Ziraat Bankası eli ile bütün bölgelere dağıtılmak üzeredir. 250 kilo da parasız kinin dağıtılmıştır. Yine geçen yıl ödeneğinden artan para ile dışarıdan yeniden bin kilo kadar kinin alımı için başvurulmuştur. Sıtma hastalığının kökünün kazınması için, tek çare olan kurutma ve arazi islahı sorununa ve şehir ve köylerin sağlık koruyucu şartlarının düzeltilmesine olağan durum sağlandığında hemen başlanacak ve bunun tamamlanması bayındırlık ve sağlık işlerimizin en gerekli ve önemli görevlerinden olacaktır¹.*

Sağlık Bakanı Refik Saydam'ın öncülüğünde 15 Eylül-5 Ekim 1924 tarihleri arasında uzman hekimlerden oluşan "Sıtma Mücadele Komisyonu" İstanbul'da toplanarak sıtma mücadelesinin usul, yöntem ve esasları tespit etti (Tekeli & İlkin, 2004:134). 1 Mart 1925 tarihinden geçerli olmak üzere kabul edilen "Sıtma Mücadelesi Lâyiha-i Kânûniyyesi"nde başlatılacak mücadele *Millî Sıtma Mücadelesi* olarak tarif edildi. Kanun içerik itibarıyla; bütün sosyal ve hayır kurumlarını, özel kurum ve kuruluşları, çiftlik ve büyük toprak sahipleri ile bütün halk sınıflarını kapsamaktaydı. Bu yönüyle yasal düzenleme hem topyekün bir mücadeleyi hem de devletin yürütülecek mücadeleye vermiş olduğu önemi gözler önüne sermekteydi (BCA. 030.18.01.01/011.50.12.). Ayrıca hazırlanan talimnamelere göre Türkiye'nin sıtma haritası hazırlanarak, ilk olarak Ankara'dan başlamak üzere Aydın ve Adana'da 1925 yılı itibarıyla sıtma mücadele merkezleri kuruldu. 1926 yılında bu merkezleri Samsun, Kocaeli, Konya, Bursa ve Balıkesir mintikaları takip etti. Sıtma mücadele merkezlerinin genişlemesi beraberinde personel, yasal düzenleme, örgütsel altyapı ve ekonomik düzenlemeleri ortaya çıkardı. Personel ihtiyacının karşılanması için; Sıhhiye Vekaletine bağlı sivil ve askeri hekimlere 1925 yılının mart ayından itibaren bir yıl sıtma Enstitülerinde staj yapma zorunluluğu getirildi (BCA, 020.18.01.01/011.50.15.). Sıtma mücadelesinin hukuksal temellerinin oluşturulması, örgütsel altyapısının belirlenmesi ve yürütülecek çalışmalara ulusal kaynak seferberliğinin sağlanması amacıyla; Mayıs 1926 tarihinde 839 sayılı Sıtma mücadele kanunu kabul edildi. Ardından 1929 yılında mevcut sıtma merkezlerine İstanbul, Kocaeli ve Konya ilave edildi. Ayrıca 1930 yılında kabul edilen Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile sıtma ihbarı mecburi hastalıklar arasına dahil edildi (Resmi Gazete, 6 Mayıs 1930: 1489).

1. İSTANBUL'DA SITMA MÜCADELESİNİN BAŞLATILMASI

Türkiye'de sıtmanın illere göre dağılımı incelendiğinde; İstanbul gelişmiş sağlık altyapısı nedeniyle sıtmadan daha az etkilenen illerin başında gelmekteydi. Ancak Balkan savaşları ve Birinci Dünya Harbinin meydana getirdiği elverişsiz hayat şartları, başta sıtma olmak üzere birçok bulaşıcı ve salgın hastalığın artış göstermesine neden oldu². Birinci Dünya Harbinin sonuna kadar İstanbul'da bulaşıcı hastalıklar ile mücadele "İstanbul Emraz-ı Sâriye Mücadelesi Heyeti"

¹ Atatürk'ün *Söylev Demeçleri I Büyük Millet Meclisi'nde ve C:H.P Kurultaylarında (1919-1938)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 5. Baskı, Ankara, 2006, s. 304.

² "Sıtma Mücadelesinde Ehemmiyetli Bir Nokta", *Sıhhiye Mecmuası*, S. 4 Numara 40, 15 Kânunuevvel 1924, s. 127-128.

tarafından yürütülmekte olup, savaşın sonuçlanmasıyla birlikte heyet İstanbul Vilayet-i Sıhhiyesine bağlandı. 1920'nin mart ayında alınan karar gereği mücadele heyetlerin ortadan kaldırılmasından sonra *idareten vilayet-i sıhhiye müdüriyetine merbut olmak üzere bir müfettiş ve miktar-ı kafi etıbbı ve küçük sıhhiye memurinden mürekkep bir heyet-i mahsusa-i sıhhiye* teşkil edilmiştir³. Sıhhiye müdürü Burhaneddin Bey, 1924 yılında sıtma ile ilgili hazırlamış olduğu raporda; hastalığın Büyük Çekmece mıntıkasında yoğun halde görüldüğü ve sıtmanın %80 seviyelerine kadar attığını belirtmekteydi. Ayrıca Kuşdili, Feneryolu, Kızıltoprak, Göztepe ve Erenköyden İzmit'e kadar olan sahil mıntikasıyla Kağıthane, Makri köy, Ayestefanos, Boğaziçi, Riva ve Şile sahilleri de sıtmanın yaygın görüldüğü yerlerin başında gelmekteydi (Lütfi & Fikri, 1926:227-228). Sıtmanın artış göstermesi üzerine, sıtmalıların tedavisi için 15 kilo yüz gram kinin, 1 Ocak 1924 tarihinde İstanbul İskân Mıntıkası Müdürlüğüne teslim edildi (BCA,020.18.01.01/011.50.15).

İstanbul'da sıtma mücadele teşkilatı kurulmadan evvel, çalışmalar İstanbul Sıhhat Müdürlüğü'nün bünyesinde yürütülmekteydi. İstanbul Sıhhiye Müdürü Ali Rıza Bey 1927 yılında verdiği demeçte, sıtma vakalarının ekseriyetle yaz mevsiminde arttığı, bunun için de kış mevsiminde başlattıkları önleyici tedbirler neticesinde; *Kadıköy'ünden Pendiğe kadar olan sahada ve Adalarda evvelki senelere nazaran sivrisineklerin yok denilecek kadar azalması da mücadelenin muvaffakiyetini göstermektedir* (Cumhuriyet, 1 Kanunusani 1927:3). 1928 yılında artış gösteren sıtma vakaları nedeniyle sıtma bölgesi ilan edilen İstanbul'a, Sıhhat Vekâleti tarafından Haydarpaşa, Karacaahmet, Valide Bağı hududundan Maltepe'ye kadar olan kısım ile Büyükkada ve Heybeliada'da faaliyette bulunmaları için sıtma mücadele personeli kadrosu ayrıldı (BCA.030.18.01.02/01.03.20.).

İstanbul'da 1929 yılının kış döneminde (Akşam, 2 Şubat 1929:1) Sıhhat Müdürü Ali Rıza Bey, Haydarpaşa (Milliyet, 3 Kanunusani 1929:3), Pendik (Akşam, 7 Şubat 1929:3) ve Adalar'a (Vakit, 15 Kanunusani 1929:5) kadar olan sahada sıtmalıların tedavisi ve sivrisineklerin imhası kapsamında bir sıtma mücadelesinin başlatılacağını duyurdu (Vakit, 15 Kanunusani 1929:5). Vilayet Sıhhat Teşkilatı bünyesinde yürütülen çalışmalarda uzman personel kadrosunun eksikliği, sistemli bir programın hazırlanmasına ve yürütülmesine engel olmaktaydı. Bu nedenle Sıhhat Vekâleti İstanbul merkez olmak üzere 1929 yılının şubat ayında sıtma mücadele teşkilatının Ankara sıtma Mücadele reisi Dr. Asım Bey'in reisliğinde başlatılması kararını aldı (Milliyet, 19 Şubat 1929:1). Bir reis, iki doktor ve 6 sıhhiye memurundan oluşan teşkilat, mart ayıyla birlikte Pendik (Cumhuriyet, 30 Mayıs 1929:3), Adalar, Haydarpaşa ve Kartal mıntıklarını kapsayacak şekilde çalışmalarına başladı (Akşam, 23 Mart 1930:8). Yapılan ilk incelemeler neticesinde; sivrisinek ve tohumlarının yok edilmesi (Milliyet, 19 Şubat 1929:1), durgun sulara ham petrol dökülmesi ve sıtmalılara kinin dağıtılması yönünde üç aşamalı bir sıtma mücadelesinin başlatılacağı duyuruldu (Milliyet, 21 Mart 1929:3). Ayrıca Vekâlet; bu yılın başında, mevcut sıtma kadrosuna işlerin yoğunluğu sebebiyle ücreti 70 liradan 8 sıhhiye memuru, 30 liradan 3 hademe ve mücadele hizmetlerinin yürütmesi için de 80 liradan bir şoför kadrosu ilave etti (BCA,030.18.01.02/14.22.).

³ "Emrâz-ı Sariye Mücadelesi", *Sıhhiye Mecmuası*, S. 13, Kanunusâni 1338 (1922), s. 5-6.

Mart ayında faaliyete başlayan İstanbul sıtma teşkilatı, gittikçe sahasını genişletmiştir. İstanbul mıntıkasının nisan ayına geldiğinde kapsadığı alan; *Pendik ve iki buçuk kilometre garbinen Selimiye kışlası hududuna kadar tûlen 30 kilometrelik bir saha olup arzan 4 mahal ve 8 kilometreye kadar tevessü eden Heybeli ve Büyük adalar dahil olmak üzere takriben 180 kilometrelik bir alandan ibaretti. Mıntıkada dahilinde yürütülen sıtma mücadelesindeki başlıca akarsular ve durgun sular; “ Pendik, Çatalçeşme, Dragoz dereleri, Gül, Büyük ve küçük yalı ve Başbüyük suları; Bostancı deresi; Sıtma pınarı, Çukur, Ayrılık çeşme ayakları; Kurbağalı dereyle Seyit Ahmet, İbrahimağa dereleri; Göztepe ve Erenköy civarındaki kaynaklar ve çeşme ayakları; Maltepe burnu ile Kartal arasındaki sahada bir takım açılmış kanallar... Erenköy, Göztepe, Kozyatağı, Maltepede evvelce taş ihracı için yapılan ocaklarda biriken sularla kaynak ağızları bulunmaktadır (Şekip, 1929:1421). Mart ayından ekim ayına kadar sistemli bir şekilde çalışmalarını yürüten sıtma teşkilatının yapmış oldukları çalışmalar şöyledir.*

Tablo 1. 1929 yılında İstanbul'da yürütülen sivrisinek çalışması

	Ev	Okul, Kışla vb. daire	Mağaza, depo	Bostan, bahçe	Arsa	Ahır, ağıl	Han, Otel	Kayıkhane	Sair mahal
Nisan	18,240	245	2902	1445	1413	776	56	15	2973
Mayıs	15,150	258	647	1394	1473	277	78	13	964
Haziran	30,039	283	352	1526	1326	310	91	17	1746
Temmuz	27,866	278	80	1844	1706	322	111	18	1832
Ağustos	25,320	261	99	1910	1320	398	79	25	2554
Eylül	23,455	228	131	1748	926	337	91	15	2096
Ekim	17,734	151	105	1009	314	126	75	15	1419

Sıtma mücadele teşkilatı bu süreçte ev ve hane gibi toplu yaşam yerlerinde yürüttüğü çalışmaların yanında sıtmaya sebebiyet veren sivrisineklerin imhası için 35,800 metre uzunluğundaki hendekleri kapattı. Sivrisinek yuvası haline gelen Kalamış, Murat çiftliği ve Aliğa bataklıkları kurutuldu. Ayrıca sivrisineklerin üremesine mani olmak için bu süreçte 55,797 kilo petrol, 982,850 kilo parafin ve 1,058, 560 kilo petrol harcandı (Şekip, 1929:1422).

İstanbul sıtma mücadele teşkilatı oluşturulduktan sonra Kadıköy, Adalar dahil olmak üzere Pendik'ten Haydarpaşa'ya kadar olan sahada çalışmaları yürüten sıtma mücadele reisi Asım Bey, İstanbul'da yürütülmekte olan sıtma mücadelesi ile ilgili gazeteye vermiş olduğu beyanatta yöntem, sistem ve beklentiler hakkında şu önemli bilgileri vermiştir; *mücadele mıntıkası, dünya sinek mücadele sahalarının en büyüklerinden biridir. Refakatimdeki, 2 doktor 16 sıhhiye memuru ile çalışıyoruz; icabına göre 20-35 amele istihdam ediyoruz. Faaliyetimiz, ıslak arazi ve yaz mevsiminde sinek yetiştiren yerlerde sürfeleri imha edecek tedbirleri tatbik esasına müstenittir. Sürfeler, daima suda taayyüş etmekte olup hiçbir surette nebatat üzerinde neşvünema bulmazlar... biz geziyoruz ve bulduğumuz sürfeleri imha ediyoruz. Marttan beri taptığımız ilmi esaslara müstenit mücadele müsbet neticeler vermiştir. Şimdiye kadar ve civarında sıtma yapan sivrisinek olmadığı zannediliyordu. Biz yalnız Kadıköy ve civarında 14 mahalde sıtma yapan sivrisinek sürfelerine tesadüf ettik. Demek ki İstanbul'da sıtma yapan sürfeler mevcuttur. Hummayı asfari ve dangı yapan ve estegomya denilen sivrisineklere de tesadüf ettik. Maamfih iklim itibarı ile bizim memlekette hummayı asfar yoktur (Cumhuriyet, 13 Haziran 1929:2). Yürütülen sıtma mücadelesinin kısa sürede başarı elde edilmesi için Adalar, Paşabahçe ve Pendik civarında evleri bulunan*

vatandaşların su kuyularını sivrisinekten temizlemek için, petrol kullanması yönünde bir haftalık izin verilmiş, bu sürede gerekli tedbirleri almayanlar hakkında cezai işlem uygulanacağı belirtilmiştir (Milliyet, 24 Nisan 1929:4). Sene sonuna doğru bir yılını tamamlamayan sıtma mücadele teşkilatı yürüttüğü verimli çalışmalar sonucunda Kadıköy, Pendik ve Adalar'da sivrisinekleri yok denecek kadar azaltmayı başarmıştır (Cumhuriyet, 4 Teşrinisani 1929:2).

1930 yılında ilk yılını tamamlayan İstanbul sıtma teşkilatı Dr. Asım Beyin başkanlığında; iki doktor ve 16 sıhhiye memurundan oluşmaktaydı. Sıtma teşkilatı bu yıl mücadele çalışmalarını daha sistemli hale getirmek için kendi içerisinde dairelere ayrılmış ve her dairede görevli memur/sıhhi personel 8 ile 12 saat arasında dönüşümlü çalışma modeline geçmiştir. Bu sistem sayesinde teşkilatta görevli memur/sıhhi personel yapılan mücadelenin tüm aşamalarına vakıf olması sağlanmıştır. Yine bu yıl içinde ilk defa Kadıköy sıtma mücadele şubesinde bir laboratuvar tesis edilerek sıtmaya sebebiyet sivrisinek çeşitlerinin kayıtları tutulmaya başlanmıştır (Cumhuriyet, 15 Nisan 1930:2). Bu yıl itibariyle İstanbul sıtma mıntıkası, Haydarpaşa, Kadıköy, Pendik ve Adaları (Vakit, 7 Mayıs 1930:3) içine alan 200 kilometrelik bir alanı kapsamaktaydı. Dr. Asım Bey; sıtma teşkilatının bir yıl gibi kısa süre içerisinde mühim işler başardığını, sivrisinek ve sivrisineklerin üremesine katkı sağlayan her türlü amilin ortadan kaldırılması için yapmış oldukları çalışmalar hakkında şu bilgileri vermiştir; *Bizim bu sahada tespit ettiğimiz hane adedi 11,392'dir. Ayrıca 889 bostan, 8011 adi kuyu, 2063 bostan kuyusu, 2002 havuz, 2957 sarnıç, 666 sulu çukur, 254 su deposu mevcuttur. Bu havalide birçok dere vardır ki bunlar tabii sürfe üreme mahalleridir. Geçen sene bu dere ve sularda sürfe bırakılmadığı gibi 145 metre tulünde 25 ilâ 50 metre arzında olan ve Kördere bataklığı ile İbrahimağa çayırılığı bataklığı da mücadelede kurutulmuştur. Mücadele sahasının kalabalık meskeni havi ve suni tabii üreme mahallerini muhtevi olması mücadelenin güçlüğünü bazı lağam ve bulaşık çukurları da sivrisinek yetiştirdiğinden kapak yapılması hakkında ahaliye bir tamim neşredilmiştir. Supap ve sifon olmayan evde sünap ve sifon yaptırılacaktır. 15 Nisana kadar bunları yaptırmayanlar hakkında nakti cezalar alınacaktır. Mücadele teşkilatımız tarafından geçen sene mükerrer olarak 168, 613 ev gezilmiştir. Gene geçen sene binlerce ev, cami, resmi daire, bostan, arsa, han, otel, sudeposu, sarnıç, kuyu ve havuz teftiş edilmiştir. Murat çiftliği ve Kurbağalıdere arasında bulunan bataklıkların kurutulması için 120 metre uzunluğunda kanallar açılmış ve bu alanda bataklıkların kurutulması için ayrıca ham toprak ve parafin nikit kullanılmıştır. Sıtma teşkilatı tüm işlerin yapılması için bu süreçte 6 bin işçiye yevmiye vermiştir. Ayrıca teşkilat gelecek yıl mücadele sahasına alınması planlanan Boğaziçi'nden Beylerbeyi-Küplüce, Kısıklı, Çamlıca etekleri ve Göksu'ya kadar olan sahada incelemelerde bulunmuştur (Cumhuriyet, 10 Nisan 1930:2).*

Bu yıl özelinde Antalya'nın Kaş ilçesinde açılması lüzumlu görülen sıtma şubesinin personel ihtiyacının karşılanması için Sıhhiye Vekaleti İstanbul sıtma mücadele kadrosunda görevli 2 sıhhiye memurunu Kaş şubesine nakletmiştir. Kararnamede sıtma mücadele merkezlerinde görevli doktorların 175, sıhhiye memurlarının ise 75 lira aldıkları görülmektedir (BCA, 030.18.01.02/16.86.03.). Ancak bu yılın mart ayında İstanbul sıtma teşkilatında görev yapmaları için görevlendirilen iki sıhhiye memuruna yetmiş lira ücret verildiği de olmuştur (BCA, 030.18.01.02/19.23.19.).

1932 yılında Kocaeli sıtma teşkilatına bağlı olarak faaliyet gösteren Yalova şubesi İstanbul'a nakil edildi. Bu nakille beraber Kocaeli sıtma mücadele kadrosuna bağlı 200 lira ücretli bir doktor ve 70'şer liralık üç sıhhat memuruyla 25 lira ücretli bir hademenin kadroları İstanbul Sıtma mücadelesi kadrosuna ilave edildi (BCA, 030.18.01.02/26.13.13.). Bu yıl içerisinde yürütülen çalışmalar neticesinde en fazla vaka sayısı Adalar, Kadıköy, Pendik ve Maltepe'de görüldü. Vakaların görüldüğü mıntıkalarındaki sıtma teşkilatı, Vilayet ve Belediye kanunu gereğince bahçelerindeki kuyuları ilaçlamayan ve gerekli sıhhi tedbirleri almayanlar hakkında *Ceza-i Müeyyide* uygulanmaya başlandı (Milliyet, 22 Teşrinisani 1932:5). Yıl sonuna doğru Çatalca ve Şişli mıntıklarında sıtma vakaları görülmesi üzerine, iki kazada başlatılan çalışmalarda halka ücretsiz kinin ve sıtmadan halkın korunması yönünde bilgilendirici afişler dağıtıldı. Alınan bu tedbirlerle beraber köylerde muhtar ve ihtiyar heyetlerinin yardımıyla bütün köylülerin tedavileri ve kinin kullanımları sağlanarak, kısa sürede sıtma vakalarının önünün alınması başarılmıştır (Akşam, 28 Teşrinisani 1932:3). Yine bu süreçte sıtma teşkilatına bağlı olarak faaliyet gösteren seyyar sıtma heyetleri; sivrisinekleri imha etmek üzere yürüttüğü çalışmalarda; 1789 havuz, 5425 adi kuyu, 1609 sarnıç, 1692 bostan kuyusu, 1131 sulu çukur, dere, çay, lağım ve arıkları sivrisinekten temizledi (Cumhuriyet, 22 Kasım 1932:2).

1932 yılının son aylarında Adalar, Pendik ve Haydarpaşa'da artış gösteren sıtma vakalarına karşın gerekli önlemler alınmasına rağmen sıtmaya sebebiyet veren sivrisinekler tam olarak ortadan kaldırılmış değildi. Bu nedenle 1933 yılının ilk aylarında İstanbul'un bu mıntıklarında sivrisinek imhası, su birikintisi ve çukurların petrol dökülerek itlaf edilmesi gibi önleyici tedbirler alınarak çalışmalar başlatıldı (Akşam, 6 Şubat 1933:3). Sıtma teşkilatının aldığı tedbirler sayesinde yaz mevsiminde yapılan taramalarda, İstanbul'un birçok mıntıkasında sivrisineklerin yok denecek kadar azaldığı kaydedilmiştir (Akşam, 13 Temmuz 1933:3).

2.PARTİ TEŞKİLATININ YÜRÜTTÜĞÜ ÇALIŞMALAR

İstanbul'da 1933 yılı içerisinde sıtma hastalığına karşı gerekli tedbirler alınmasına rağmen sene sonuna doğru vakalarda bir artış meydana gelmiştir. Bunun üzerine C.H.F.⁴ Bakırköy kaza idare heyeti tarafından bir sıtma mücadele komitesi meydana getirildi. Bu komite ilk toplantısını 20 Haziran 1933 yılında icra ettikten sonra hazırlanmış oldukları talimatnamede, kaza ve nahiyelerde yürütülecek sıtma mücadelesinin yol haritasını belirledi. Oluşturulan sıtma mücadele komisyonunun gerekçesi talimatnamede *Kazamızda sıtma hastalığının artar bir şekilde devam etmesine mebni devlet sıtma mücadelesi resmen Bakırköy mıntıkasında da teşmil edilinceye kadar, kaza dahilindeki resmi ve hususi bütün yardım ve imkanları birleştirerek halkın bu hastalık yüzünden uğradığı elem ve ıstırapları mümkün olduğu kadar tehvin etmeyi ve resmi mücadele (velev mütevazı) hazırlıklı bir zemin terkeylemeyi düşünen ve isteyen C.H.F. sıtma mücadele komitesi teşkilini muvafık görmüş...* olarak belirtilmiştir. Sıtma mücadele komitesinin idare ve faaliyet alanı kaza, nahiye ve köylerden ibarettir. Kazalardaki sıtma mücadele komitesi;

Reis: C.H.F. Kaza idare heyeti reisi

Aza: C.H.F. Kaza idare heyetinden

⁴ Cumhuriyet Halk Fırkası.

Aza: Kaza hükümet hekimi

Aza: Bakırköy mıntıkası İlkokul müfettişi

Aza: Bakırköy Maarif memuru

Bir reis dört azadan oluşan sıtma komitesi, mıntika dâhilinde sıtma mücadelesinin devamının sağlanması, yürütülecek mücadelenin çalışma yollarını tespit ederek gerekli tedbirlerin almak ve mücadelede başarıya ulaşmak için her türlü imkan ve yardımları temin etmekle görevliydi.

Sıtma mücadele komitesinin oluşturulmasından sonra, komitenin alt birimi olarak kaza ve köylerde sıtma mücadelesinin bütün teknik ve idari işlerinden sorumlu *Mücadele Fen Heyeti* meydana getirildi. Mücadele fen heyetleri üç kişiden oluşmaktaydı. Heyet oluşturulurken heyetin başkanlığına “Reis” olarak kaza hükümet doktoru, “Tabi Aza” olarak kaza belediye ve dispanser hekimleri, “Yardımcı Aza” olarak ise heyet tarafından doktorlara yardımcı uzman sıhhat memurları seçildi.

Kaza ve köylerde oluşturulan mücadele fen heyetlerinin görevleri şöyledir.

1. Yürütülecek mücadelenin fenni programını tespit ederek, bütün teknik gereksinimleri düzenlemek, idare etmek ve tespit edilen programı uygulamak.
2. Kazaya uzak köy ve mıntikalardaki mücadele heyetlerinin çalışmalarını denetlemek, teftiş etmek ve mıntıkada sıtma hakkında bilgilendirici konferanslar vermek.
3. Sıtma mücadele mıntıklarındaki ihtiyaçları tespit ederek hey ay sonunda bir rapor halinde komiteye bildirmek.
4. Sıtma mücadelesini herhangi bir köy, nahiye veya kaza merkezinde başlatılacağını belirlenerek bir rapor halinde sıtma mücadele komitesine sunmak.

Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından kaza merkezlerinde başlatılarak mücadelenin köylerde de yürütülmesi için “köy mücadele heyetleri” oluşturuldu. Köy mücadele heyetlerinde, ilkokul öğretmenleri “reis”, “köy fırka ocak reisleri, muhtarlar ve heyeti ihtiyariye azası” ise tabi aza olarak belirlendi. Köy mücadele heyetleri, kazaya bağlı olup fen heyetlerinin belirlemiş olduğu programı eksiksiz bir şekilde uygulamak, halkı sıtma mücadelesi hakkında bilgilendirmek, mücadele ile ilgili eksiklikleri ve mücadeleye zarar veren her türlü husus ve kişiyi fen heyetlerine bildirmekle görevliydi. Bunların haricinde kaza ve nahiyelerde ihtiyaç duyulduğu zaman oluşturulacak mücadele heyetleri; “Reis” o merkezde bulunan fen heyetlerinden, “Tabi aza” mücadelenin yapılacağı semt ya da mıntıkadaki fırka ocak reisleri, muhtar veya ihtiyar heyetinden ve “Yardımcı aza” ise ocak tarafından belirlenecek ehil kimselerden oluşturulmasına karar verildi (BCA, 490.01/1463.01).

C.H.F. Bakırköy kazası sıtma teşkilatı ikinci kurultayını 10 Teşrinisani (Kasım) 1933 yılında yaptı. Kurultay kaza, nahiye ve köylerde yürütülecek sıtma savaşı ile ilgili birinci kurultaya göre daha ayrıntılı bir talimatname hazırladı. İkinci kurultay birinci kurultaydaki idari yapının aksine köylerde yürütülecek sıtma savaşında yürütülecek saha çalışmaları hakkında bilgileri de içermektedir. Talimatnamenin ilk konu başlığı; “savaşın gayeleri ve savaş heyetlerinin vazifeleri” kısmı olup bu başlık altında 12 madde bulunmaktaydı. Komite, sıtma savaşının kurultayın almış olduğu kararlar nispetince kaza sıhhat heyetlerinin isteklerine göre başlayacağı kararını aldı. Komite toplantıda sıtma savaşının amacını; *köylerde büyük inkılâbın istemekte olduğu sıhhi yaşama yollarının anlaşılması ve kökleştirilmesi, fertte, aile ve meskende ve köyde lazım olan sağlık*

koruma (Hıfzıssıhha) temizliğinin temini ve halk arasındaki hakikî sağlık bilgilerine muhalif eski ve kötü adet ve kanaatlerin yavaş yavaş tebdilidir olarak açıklamıştır.

Köylerde yürütülecek sıtma savaşında başarı elde edilmesi için, köylerde sıtmaya sebebiyet veren kirli meydan, sokak, kahve, han, su kuyuları, ahır, lağımlar ve açık tuvaletlerin temizliğine dikkat edilmesi köylerde yürütülecek sıtma savaşının en önemli noktasını oluşturmaktaydı. Komite; köy kanunu ve kurultayın aldığı kararlara göre halkın sıtma savaşında bilgilendirilesinden sorumlu olup halkın bu savaşa katılması için 15 günde bir konferanslar düzenleyerek vatandaşların mesuliyetlerini bildirmekle görevlendirilmiştir. Köylerde sıtma savaşından sorumlu olan muhtarlar, köylülerin üzerine düşen temizlik ve sağlık koruma görevlerini yapmadıkları takdirde komiteye bir dilekçe yazarak hukuki bir işlem başlatılmasını talep etmekle vazifelendirilmişlerdir.

Talimatnamenin ikinci konu başlığı *Köy savaş heyetlerinin köylerde başarmağa memur oldukları hususat* olup, 1924 Köy kanununa göre köylünün yapmakla mecburi oldukları işler ve köylüye yapılacak hizmetler kanunundaki maddeleri içermektedir. Köy konuna göre, köylü sıtmaya sebebiyet veren sivrisineklerin oluşumuna katkı sağlayan her türlü etkeni ortadan kaldırmakla görevliydi.

Talimatnamenin, *köylerde meskene ait düzeltilecek şeyler* başlığı altında köylünün ev yapımında dikkat etmesi gereken en önemli hususun evlerin ahırla iç içe yapılmaması yapılmış ise ayrılması, banyo veya helaların mutfaktan ayrılması ve evlerin havasızlıktan kurtarılması için pencere sayılarının arttırılması gerektiği hakkındaydı. Bu ek olarak talimatnamede; *gıdaya ait düzeltilecek şeyler*, başlığı altında da yiyeceklerin saklanması ve sağlıklı tüketilmesi ile ilgili bilgiler içermektedir (BCA, 490.01/1463.01.)⁵.

1932 yılında İstanbul mıntıkasına dahil edilen Yalova'da, 1934 yılı itibariyle sıtma mücadelesinde başarılı sonuçlar alınmaya başlandı. Birkaç yıl öncesine kadar şehrin büyük çoğunluğunda etkili olan ve halkın dilinde *uçan kuş bile sıtmadan düşer* sözcüğünden eser kalmadığı bildirilmekteydi. Sıtma mücadelesinde başarılı sonuçlar elde edilmesinde sıtma mücadele doktoru Dr. Muhittin Beyin önemli rolü vardı. Dr. Muhittin Bey ücretsiz tedavi ve kinin dağıtımını yapmanın yanında maaşının bir kısmını halkın tedavisi için harcadığı ifade edilmiştir. Sıtma teşkilatı vilayet dahilindeki bataklıkların kurutulması ve sivrinsek sürfelerini yok etmek için çalışmalarına bu yıl itibariyle devam etmişti (Vakit, 25 Mart 1934:6).

İstanbul'da yürütülmekte olan sıtma mücadelesinin denetim ve incelemesinde bulunan İstanbul CHP Milletvekili Alâettin Cemil Halkın; Bakırköy kazasında geçen yıl faaliyete başlayan Bakırköy sıtma teşkilatının bu süreçte 4 bin sıtmalıyı tedavi ettiğini, kaza teşkilatının basmış olduğu kitapçıklar sayesinde halkın sıtma konusunda bilinçlendiği ve bugün itibariyle kazada sadece birkaç yüz sıtmalı olduğunu belirtmiştir. Kısa sürede bu başarının elde edilmesinde Bakırköy kazasında çalışmalarına devam eden parti teşkilatının *Sıtma ve Sağlık Koruma Savaşı Komitesi*'nin yürütmüş olduğu çalışmaların büyük rolü olmuştur (Cumhuriyet, 16 Eylül 1934:1).

⁵ C. H. P. Bakırköy Kazası Sıtma ve Sağlık Koruma Savaşı Çalışma Programı ve Fırka Köy Savaş Hey'etlerine Kılavuz, Matbaai Ebuzziya, İstanbul, 1934.

1934 yılı boyunca İstanbul sıtma teşkilatı çalışmalarına Bakırköy, Çatalca, Şile, Beykoz, Kartal, Sarıyer ve Üsküdar kazalarında devam etmekte olup, bu mıntikalarda 4 yıl boyunca 200 kilo kinin dağıtılmış. Ayrıca Bakırköy, Sarıyer ve Beykoz'da sivrisinek yuvası olan bataklık, durgun su ve sazlıkların kurutulması için ücretsiz mazot ve asitfenik dağıtımına devam edilmiştir (Cumhuriyet, 24 Eylül 1934:6).

3.SITMA MÜCADELESİNİN OLUMLU SONUÇLARI

İstanbul sıtma teşkilatı her yıl kademeli bir şekilde mıntika sahasını genişletmekteydi. Altıncı yılın sonuna gelindiğinde teşkilat; Pendik, Erenköy, Haydarpaşa (Haber-Akşam Postası, 5 Aralık 1935:2), Adalar, Kadıköy ve Yakacak mıntikalarını kapsamaktaydı (Kurun, 31 Temmuz 1935:3). Bu mıntikalarda yürütülen çalışmaların ağırlık noktası sivrisineklerin tespit ve imhasıydı. Mücadelenin başladığı ilk yıllarda sivrisineklerin yoğun halde görüldüğü İstanbul'un kaza ve köylerinde bugün itibariyle sivrisinek derdi neredeyse yok denecek kadar azaltıldığı incelemelerde ortaya çıkmıştır. 1935 yılı içerisinde İstanbul Sıtma mıntikası hudutları içerisinde yürütülen çalışmalar neticesinde; *7237 adi ve bostan kuyusu, (3680) su fıçısı, 2657 havuz, 2453 sarnıç, 107 çeşme ayağı ve ufak dereler* (Anadolu, 5 Ağustos 1935:2), *kurbağalı dere ve adedi (13275) olarak tespit edilen lağım çukurlarının muntazam bir şekilde temizlenmesi, lağım kuyularının mecralarının fennî yapılması bir belediye işidir. Mücadelemizde bu lağım ve çukurlarından başka hiçbir sivrisinek ocağı bırakılmamış, hepsi kurutulmuştur* (Tan, 5 Ağustos 1935:2, Akşam, 4 Ağustos 1935:3). İstanbul genelinde sıtma hastalığı kontrol altına alınmasına rağmen Bozdoğan'da doktor eksikliğinden ötürü son zamanlarda sıtma vakalarında bir artış olduğu gözlenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda halkın büyük çoğunluğunun sıtmaya yakalandığı tespit edilmiş olup, bu süreçte halkın en büyük isteği doktor eksikliğinin giderilerek kinin ihtiyaçlarının karşılanmasıydı (Kurun, 22 İkincikânun 1935:6).

1936 yılına gelindiğinde çalışmalarına devam eden İstanbul sıtma mücadele teşkilatı, genişleyen mıntika sahasındaki faaliyetlerini daha kapsamlı bir şekilde yürütmek için kendi içerisinde üç şubeye ayrıldı. Üç şubeye ayrılan İstanbul sıtma teşkilatı; Haydarpaşa'dan Pendiğe kadar olan sahil ve iç kısım, İç Erenköy Kozyatağı Merdivenköy, Büyükkada, Heybeli, Filorya, Çekmece (Açık Söz, 17 Temmuz 1936:3), Yalova (Tan, 13 Eylül 1936:8)⁶ ve etrafındaki 38 köyü kapsamaktaydı (Akşam, 24 Temmuz 1936:4). 1936 yılı boyunca çalışmalarına devam eden sıtma teşkilatının şubeleri bu süreçte yürütmüş olduğu çalışmalarda şu neticeleri elde etmişlerdir; *Yalova ve Küçükçekmece havalisi hariç olarak 13436 ev, 243 mektep, cami ve saire, 1217 Bostan kuyusu, 5091 havuz ve sarnıç, 12068 hela çukuru ve birçok derecik, çeşme ayakları ve kuyular vardır. Buralarını sıtma mücadelesi sıhhat memurları, yerine göre haftada ve nihayet 10 günde bir görerek sivrisinek sürfesi yetiştiren her yere sürfe öldürücü ilaçlar dükülmekte ve toprak, su islahatına ait icap eden diğer sıhhi tedbirler alınmaktadır. Bu süratle yalnız haziran içinde 2500 kilo mazot sarfolunmuş buna yakın miktarda asitfenik ve sair ilaçlar kullanılmıştır. Yine haziran içinde amelelerimiz 130,699 metro boyunda hark, dere, hendek temizlemişler, birçok bataklık*

⁶ 1932 yılından beri sıtma mücadelesinin yapıldığı Yalova'da, bu yıl itibariyle 1 doktor 4 sağlık memuru görev yapmaktaydı. Çalışmaların başladığı ilk yıllarda fazlaca görülen sıtma vakaları ve sivrisinekler teşkilatın yürütmüş olduğu esaslı mücadele neticesinde bugün yok denecek kadar azaltılmıştır. "Sıtmaya Karşı, Yalova'da Yapılan Mücadele İyi Neticeler Veriyor", Tan, 13 Eylül 1936, s. 8.

kurutulmuştur. Bu mücadele hudutları içinde 3 hakim, 21 sıhhat memuru ve 60 amele çalışmaktadır. Bütün bu memurların ve amelelerin günün her saatinde nerede ve ne işle çalıştıkları ve bir günde ne kadar iş yaptıkları ve yapacakları bilinerek programlı bilinerek programlı ve sistemli bir mücadele yapılmaktadır (Tan, 25 Temmuz 1936:2). Yalova ve Karamürsel mıntıkasında sıtmanın asgari seviyelere kadar indirilmesinde Dr. Muhittin Oğuz'un⁷ yürütmüş olduğu kapsamlı çalışmanın büyük katkısı olmuştur (Açık Söz, 27 Ağustos 1936:6). İstanbul'da sıtma mıntıkası haricinde kalan sahalarda çalışmalar Belediye sağlık teşkilatı tarafından yürütülmekteydi. İstanbul Belediyesi bu amaçla Hürriyet-i Ebediye tepesi ile Mecidiye köyü arasında bulunan derede, çoğalan sivrisineklerin sebep olduğu sıtma vakalarını önlemek amacıyla kireç ve petrol kullanmıştır (Cumhuriyet, 6 İkinciteşrin 1936:1,7). 1936 yılının sonuna doğru Edirne, Sağlık bakanlığı tarafından sıtma mücadele bölgesi olarak kabul edildi. Sağlık bakanlığı oluşturmuş olduğu Edirne sıtma mıntıkasının kadrosunu İstanbul teşkilatından ihdas etti (Açık Söz, 11 Temmuz 1936:6).

1937'de İstanbul sıtma mıntıkası Anadolu sahil kısmındaki Pendik'ten başlayarak, Adalar, Florya, Küçükçekmece köyleri ile Yalova ile 29 köyü kapsamaktaydı (Tan, 20 Ekim 1937:4). Sıtma teşkilatı yaz mevsimi gelmeden sivrisineklerin üremesine mani olmak için mıntika dahilindeki havuz, su birikintisi ve lağımları şubat ayında ilaçladı (Kurun, 6 Mart 1937:5). Kış mevsiminde tedbirlerin alınmasına rağmen Ekim ayıyla birlikte Kağıthane, Şişli ve Silahtarağa (Akşam, 19 Teşrinievvel 1937:1) mıntıklarında sıtma vakalarının artış göstermesi üzerine; İstanbul Sıhhat Müdürü Ali Rıza Bey Sıtmanın salgın halinde olmadığını sadece Silahtarağa mevkiinde birkaç sıtma vakasının görüldüğünü, bu durumunda kalabalık bir nüfusa sahip olan İstanbul için normal bir durum olduğu bilgisini vermiştir (Cumhuriyet, 22 Birinciteşrin 1937:2). Sağlık Müfettişi Tefvik Sağlam Bey'de konu ile alakalı gazeteye vermiş olduğu demeçte; sıtmalılardan daha ziyade İstanbul dışından gelenler olduğu *Doğrudan doğruya menşei İstanbul'da olan sıtma vakaları da yok değildir. Fakat bu İstanbul'u sıtmalı bir şehir gibi telakki ettirmekten çok uzaktır. Velev az da olsa bu vakalara karşı tedbir almak ve bilhassa sivrisineklerle mücadele etmek lazımdır. Bu iş de yalnız hükümetin ve belediyenin değil bilhassa halkın olduğu bilgisini vermiştir* (Akşam, 21 Teşrinievvel 1937:2).

1938 yılında sıtma vakalarında azalma olmakla birlikte, uzun yıllardır sıtma yuvası olan Riva deresi yatakları, hastalığın tekrardan nüksetmeğe başlamasıyla artışa geçti. Bu durum karşısında İstanbul sıtma mücadele ekipleri bölgede gerekli incelemelerde bulunduktan sonra bu bölgenin merkezi konumunda olan Bozahaneye bir sıtma memuru tayin etti. Sıtma memuru ilk iş olarak mıntika sahasındaki köylerin nüfuslarını tespit ederek, bu mıntikadaki sıtmalılardan ilaç tedavisine başladı. Ardından sıtma memuru çalışmalarını bataklık ve su birikintilerinin kurutulması ile sivrisineklerin mazot ve kimyevi maddelerle imha edilmesine yoğunlaştırdı (Tan, 7 Mart 1938:2).

İstanbul sıtma teşkilatı, sıtmanın yaz mevsimiyle beraber artış göstermesine mani olmak için 1939 yılında çalışmalarına şubat ayında başladı. Bu amaç doğrultusunda çalışmalarına başlayan sıtma heyetleri, mesailerini Anadolu'da; Selimiye'den Penkiğe (Son Telgraf, 6 Şubat 1939:3) kadar olan saha ile Bozhaneye köyü yakınlarındaki Riva deresi, Rumeli'de ise Florya, Küçükçekmece ve Kalikratya'da yürütmekteydi. Heyet, sivrisineklerin imhasının yanında bataklık ve su birikintisi

---

⁷ Sıtma Mücadele doktoru Muhittin Oğuz sıtmalılardan tedavi etmek için motosiklet ile köylere kadar gitmiş, motosikletin ulaşmadığı yerlere ise yürüyerek gittiği ve tedavilerini yaptığı ifade edilmektedir.

olan mahallerde kurutma ve temizleme çalışmalarını da takip etmekteydi (Akşam, 3 Şubat 1939:3). Alınan tedbirlere rağmen bu yıl ülke genelinde sıtma vakalarında bir artış meydana gelmiştir. Özellikle yaz mevsimi ile birlikte artış gösteren sıtma vakaları İstanbul'da da etkili olmuş. Bakırköy ve Yeşilköy kazalarının geçen yıl sıtma mıntıkasından çıkarılması, bu yıl sıtma vakalarında artışlar meydana gelmesinde etkili olmuştur (Haber-Akşam Postası, 23 Temmuz 1939:2). Bu nedenle Bakırköy'deki Ayamama deresinin kurutulması için bu mıntıkada çalışmalara hız verilmiştir (Cumhuriyet, 23 Temmuz 1939:1,8). Ayrıca Sıhhat Vekâleti son yıllarda sıtma vakalarında artışlar görülen Tosya, Kargı, Çivril ve Gelibolu'da birer sıtma şubesi kurulmasıyla, Bozkır'daki 17 köyün İstanbul Sıtma teşkilatına bağlanarak çalışmaların başlatılması kararını aldı (Vakit, 3 Nisan 1939:2). Sıtma vakalarındaki artışların devam etmesi üzerine teşkilat mıntika sahasını genişleterek hastalığı kontrol altına almaya çalışmıştır. 1939 yılının yaz döneminde onuncu yılını tamamlayan İstanbul Sıtma mücadele teşkilatının faaliyetleri ve çalışma alanı suralardan ibaretti;

Bu saha, Kadıköyünü ihtiva ederek, Kalamış, Kızıltoprağı, Merdivenköyünü, İçerenköyünü, Kozyatağı, Bostancı ve Yenimahalleyi, Büyük ve Küçükyalıyı, ve nihayet Maltepe ve Yakaçığı içine alıyor ve Soğanlı köyünün bir kısım arazisini dolanarak Pendiğe iniyor. Sonra gene ayrıca, Irva deresi üzerindeki sıtmalı köylere de kol kol sarkıyor ve bu arada, Küçükçekmece, Kalitarya köylerine kadar uzandığı gibi, Büyükada, Heybeliada, Kınalı ve Burgazadalari da teftişinden uzak bulundurmuyor.

Mücadele memurları, Selimiyeden Pendiğe kadar olan köylerde, sıtmalı hastalara rastladıkça bunların tedavileri ile de meşgul olmaktadır. Teşkilâtın bu havalide 22 memuru vardır. Bu memurlar, ekip halinde mücadele mıntikalarını dolaşıyorlar. Yirmi binden fazla evi ihtiva eden bu geniş sahada, temizlenme ameliyesine tabi tutulan dere, su ve arklar, 80,400 metre uzunluğundadır. Her memur, on günde bir mes'uliyeti altına verilen mıntikadaki evlere, mutlaka birer kere uğramağa mecbur tutulmaktadır. Memurların vazifeleri zamanında ifa edip etmedikleri, kontrol memurlarının teftişi neticesinde derhal anlaşılmalıdır. Bu memurlar aynı zamanda sıtmalı köylere de, gene on günde bir uğrayarak tedavisi gören çocuklarla konuşuyor sıtmalılara meccani kinin dağıtır, lüzum gördüklerinin kanını alarak laboratuara gönderir, ayrıca köydeki ölüm, doğum vukuatını, hususî defterler kaydederler. Hastalığın seyrini, şahıslar üzerinde devamlı surete ve musırrane takip ederler.

Mücadele teşkilâtının Kadıköyde, Floryada, Bozhane köyünde birer muayene evi vardır. Ağır hastalar bu evlerde kabul ve muayene alınırlar. Muayene evlerine hariçten müracaat edenler de kabul olunmaktadır.

Mücadele teşkilâtı, faaliyete başlamadan evvel, bir kısmı köylerde, köpeklerin bile sıtmaya yakalandıkları görülmekte idi. Gerek sürfelerin imhası ve gerek bataklıklarda alınan fennî tedbirler sayesinde, sıtma vukuatı, hemen hemen yüzde ona inmiştir. Evvelce, bilhassa Alibahadır, Bozhane, Mahmudşevketpaşa gibi bazı köylerde bu mevsimde sıtma çekmiyen köylü yok gibi idi. Mücadele başladıktan sonra, hastalık gitgide azalmağa yüz tutmuş ve nihayet bugünkü mes'ud netice elde edilmiştir... Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti, Beykoz kazasına bağlı bütün sıtmalı köyleri, mücadele mıntikasına ithal etmeğe karar vermiştir. Bu kararın önümüzdeki ağustos ayında itibaren tatbikine başlanacaktır (Cumhuriyet, 27 Temmuz 1939:7).

Sıhhat Vekâleti genişletilen İstanbul sıtma mıntikasının memur ihtiyacını karşılamak maksadıyla 51 kontrol ve sıhhat memuru ile ihtiyaca binaen doktor ilavesi yapmıştır (İkdam, 4 Eylül 1939:2). Ayrıca sıtma vakalarının artış gösterdiği Beykoz'un Riva deresi civarındaki iki köyde tekrardan sıtma teşkilatı kuruldu (Akşam, 4 Ağustos 1939:6). Sıtma teşkilatı; bu süreçte Erenköy ve Göztepe civarındaki halkı, sıtmaya karşı bilinçlendirmek, kuyu ve su birikintilerinin kapatılmasının faydaları gibi konuları kapsayan bir talimatnameyi hazırlayıp halka dağıttı.

Talimatnamede ayrıca halkın üzerine düşen görevleri yapmadığı takdirde karşı karşıya kalacağı cezai yaptırımlarda yazılmıştır (Cumhuriyet, 25 Temmuz 1939:2).

1939 yılının yaz döneminde sıtma teşkilatları tarafından yürütülen kapsamlı mücadelede kısa sürede başarı elde edilmiş ve İstanbul'un büyük kısmında görülen sıtma vakalarının önü alınmıştır. Fakat bu yıl sıtma mıntıkasına dahil edilen Florya ve Yeşilköy (Son Posta, 5 Ağustos 1939:4) ile Beykoz sıtma mücadelesi haricinde bulunan Ömerli, Kuçullu, Sırapınar, Dereseki, Anadolu feneri, Poyrazköyü, Muratlı ve Esenceli köylerinde sıtma vakalarının görülmeye devam ettiği tespit edilmiştir (Tan, 13 İkinciteşrin 1939:2, Cumhuriyet, 11 İkinciteşrin 1939:2). Bu durum üzerine Sıhhiye Vekâleti sıtmalı mahallerde teftişlerin yapılması ve bütün köylerin muayeneden geçirilmesini emretti. Vekalet yürütülecek çalışmaları genişletmek ve hızlandırmak maksadıyla; Büyükçekmece'deki Sıtma kadrosuna ilave, Beşiktaş, Taksim, Şişli, Nişantaşı ve Maçka mahallelerinin yanında Bakırköy, Yeniköy, Sarıyer, Üsküdar, Çamlıca ve Çengelköy mıntıklarında da esaslı bir sıtma mücadelesi başlattı. Ayrıca sivrisinek mücadelesi için de bütçeye yeni tahsisat ekleme kararı aldı. Sıtma mücadele heyetleri de bu süreçte hastalığın önünün alınması ve yayılmasını engellemek amacıyla muayenesi yapılan kaza ve köylerde sıtmalılarını ayırıştırarak çalışmalarına devam etmişlerdir (Akşam, 2 Ağustos 1939:1,11). Bu yıl sonuna kadar çalışmalarına devam eden sıtma mücadele heyetleri Eyüp, Beyoğlu, Beşiktaş, Sarıyer, Beykoz, Üsküdar ve Bakırköy kazalardaki bataklıkların kurutulması ve sivrisineklerin imha edilmesi için 15 ton mazot ve 500 kilo asitfinik kullanılmıştır. Ayrıca sıtmalılarının tedavileri için bu mıntıkada 50 kilo yeşil renkli kinin komprimesi ücretsiz olarak halka dağıtılmıştır⁸.

İstanbul Sıhhat İşleri Müdürlüğü, Sıhhat vekaleti bünyesinde yürüttüğü on yıllık mesai neticesinde büyük başarılar elde etti. Sıtma teşkilatı, 1940 yılı başında Kartal ve Çekmece civarındaki bataklıklara yoğun mesai harcayarak yaz mevsimi gelmeden kurutma çalışmalarına başladı (Son Posta, 21 Mart 1940:9). Yaz mevsimiyle çalışma sahasını genişleten teşkilat; Kadıköy, Adalar, Florya ve Küçükçekmece'de sivrisinekleri tamamen ortadan kaldırmayı başardı. Beykoz, Ömerli, Koçullu, Bozhane, Poyraz, Anadolu feneri ve civar köylerde sıtmalı sayısı yok denecek kadar azaltılmıştır. Bunların yanında sıtma teşkilatı, Kadıköy merkez binasında her gün, Bozahane ve Küçükçekmece'de her pazar günü ücretsiz tedavi ederek kinin vermiştir. Teşkilatın bu süreçte takip ettiği çalışmalardan biri de büyük-küçük havuz, kuyu ve su birikintilerinin temizlenip kapatılmasıdır (Son Posta, 3 Ağustos 1940:2).

1941 yılında, sıtma mücadelesi mayıs ayıyla beraber Belediye Reisi Behçet Uz ve Sıtma Doktoru Süleyman Çoruh'un sıtmalı mahalleri tespiti ile başladı (Yeni Asır, 23 Mayıs 1941:2). Sıtma teşkilatı bu yıl itibarıyla hazırlamış olduğu "kontrol kağıtlarını" sıtmalı mahallere dağıtarak halkın sıtma konusunda taleplerini belirleyip çalışmalarını bu alanlara yoğunlaştırmıştır. Özellikle Kadıköy ve Kurbağalıdere'de bulunan tüm ev, sarnıç, kuyu, havuz vb. su birikintileri ilk etapta sıkı bir kontrolden geçirildi. Sıtmalı mahaller sıtma memurları tarafından 4 haftada bir, sıtma doktorları tarafından ise ayda bir defa denetlenmesi kararını aldı (Haber-Akşam Postası, 5 Mayıs 1941:2). Ayrıca Teşkilat bu mıntıklarda oturan halkın mücadeleye desteğini sağlamak amacıyla

⁸ "1939 Mali Yılında İstanbul Sıhhat İşleri Faaliyetleri" *İstanbul Belediyesi Mecmuası*, Yıl 16, S 183-184, Ağustos Eylül 1939, s. 141.

Küçük Say ilan ederek bir gün zorunlu çalışma veya o günün nisbetinde bir amele ücreti ödemesi zorunluluğunu getirmiştir (Son Telgraf, 9 Mayıs 1941:2).

İstanbul sıtma teşkilatı, 1942 yılında çalışmalarına 1 Mart tarihinde başladı. Teşkilat sivrisineklerin imhasının yanında yaz mevsiminde olası sıtma salgınının önüne geçmek maksadıyla mücadele sahasını genişletip sıtma teşkilat kadrolarına eklemeler yaptı. Ardından yaz mevsimi gelmeden faal halde bulunan dere, kanal ve kanalizasyon kuyularını temizleyip petrolleme çalışmalarını başlattı (Haber-Akşam Postası, 16 Şubat 1942:2).

İstanbul'da sıtmanın dönemsel artış gösterdiği yıllardan biri 1943 yılı olmuştur. Sıtma mücadele teşkilatı ve Belediyenin müşterek hareket etmemesi ve buna bağlı olarak sıtmaya sebebiyet veren başta kanalizasyon, dere, su birikintisi ve kuyu sularının kapatılmaması Şişli, Kurtuluş, Pangaltı, Nişantaşı, Maçka, Beşiktaş, Ortaköy ve Bakırköy'de sıtmanın yaz mevsimi ile beraber yükselmesine sebep oldu (Akşam, 7 Eylül 1943:3). Bu etkenlerin yanında doktorların beyanatlarına göre İstanbul'a Anadolu'dan yapılan göçlerin de sıtmanın artış göstermesinde etkili olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Şişli'de Dahiliye uzmanı Doktor Emin Şükrü Kunt; İstanbul'da sıtmanın düzenli olarak her yıl nüksetmesinde mahallelerinden araştırmalarda hatta evlerinden çıkmayan ihtiyarın önemli bir etkiye sahip olduğu yaptığı tespit ettiğini söylemiştir (Akşam, 16 Teşrinievvel 1943:1).

4.OLAĞANÜSTÜ SITMA SAVAŞININ BAŞLATILMASI VE YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

4.1.HAZIRLIK AŞAMASI

Sıtmanın yaygınlık gösterdiği dönemlerde karşılaşılan en büyük problem sıtma ilaçlarının tedariki meselesiydi. İkinci Dünya Savaşı dönemi yalnız Türkiye için değil dünya genelinde bir sorun olduğunu görmekteyiz. Bu süreçte sıtma ilacının temini zorlaşınca Bakanlık 2-3 yıl öncesine kadar ücretsiz olarak dağıtılan kinin yerine atebrin dağıtımına giderek halkın bu mağduriyetini giderilmeye çalışılmıştır. Sıtma ilacının tedarikinde yaşayan aksaklığın etkisiyle Türkiye'nin birçok yerinde olduğu gibi İstanbul'da da sıtma vakalarında artışlar meydana gelmiştir.

İstanbul'da 1945 yılı itibariyle artan sıtma vakalarına karşı ilk tedbir çalışması, mart ayının ilk haftasında Ankara'da toplanan sıtma kongresinde dile getirildi. Ardından ilk sıhhi muayeneler Bakırköy ve Beykoz'da 8 Mart itibariyle vilayet sıtma teşkilatı tarafından yapıldı (Tanin, 7 Mart 1945:3). İlk tarama neticesinde vakalardaki artışın tespit edilmesiyle birlikte 25 Mart'ta Sağlık Bakanı Doktor Sadi Konuk riyasetinde yapılan ikinci toplantıda bütün İstanbul'u kapsayacak bir çalışmanın kısa sürede başlatılmasına karar verildi (Akşam, 28 Mart 1945:3). Bunun üzerine hastalığın yoğun halde görüldüğü Kağıthane'den Kasımpaşa'ya (Cumhuriyet, 24 Nisan 1945:4) kadar olan sahadan, Eyüp, Çatalca-Silivri (Akşam, 20 Teşrinisani 1943:3)⁹, Bakırköy ve Yalova gibi İstanbul Sıtma mıntıkası içerisinde bulunan yerlerde Sıtma mücadele reisi Dr. B. Mithat Bey'in

---

⁹ 1943 yılında İstanbul'da sıtma mücadele heyetlerinin çalışmalarının yoğunlaştığı alanların başında gelen Çatalca-Silivri mıntıkası Vali Hilmi Balcı'nın yapmış olduğu tetkikler neticesinde yoğun bir mesai harcanarak kontrol altına alınmaya çalışılmıştır., "Çatalca ve Silivri'de Sıtma Vakaları", *Akşam*, 20 Teşrinisani 1943, s. 3.

riyasetinde 25 ekiple yürütülecek bir program hazırlandı. Ayrıca bu programa belediyenin 35 bin liralık bütçeyle destek vereceği açıklamasına rağmen bu miktarın yeterli görülmemesi üzerine (Akşam, 1 Nisan 1945:3) Dr. B. Mithat Bey 2 Nisan'da Ankara'ya seyahat etti (Akşam, 3 Nisan 1945:3). Bu mıntıkalarındaki sıtma vakalarının devam etmesi üzerine Sıhhat Vekâleti İstanbul'da (Akşam, 28 Mart 1945:3) devam etmekte olan sıtma şubelerinin mıntika alanlarının genişletmesi yönünde emrini telgraf ile bildirdi (Akşam, 4 Nisan 1945:2). İstanbul Mıntıkası Sıtma Mücadele Reisi Dr. B. Mithat Bey Ankara'da Sıhhat Vekâleti ile yapmış olduğu temaslar neticesinde, sıtma mücadelesinin 15-20 gün içinde acilen başlanacağı bilgisini vermiştir. Dr. Mithat Bey gazeteye vermiş olduğu demeçte *İstanbul'un yıllardanberi sivrisinekten şikayet ettiği Bakırköy, Şişli ve daha birçok semtlerinde hazırlanan plan mucibince birden faaliyete geçilecek ve sivrisineklerin uçmaları zamanına kadar bunların yuvalarında imha edilmesine çalışılacaktır. Çünkü öğrendiğimize göre İstanbul'un birçok semtlerinde ve bilhassa Bakırköy'ünde sivrisineklerin havaların sıcak gitmesi yüzünden canlanmışlar ve evlerin içini istilaya başlamışlardır* (Akşam, 8 Nisan 1945:7).

İstanbul'da başlatılması planlanan sıtma mücadele programı vilayet ve belediye sıhhat müdürlükleriyle sıtma mücadele reisliği tarafından hazırlanarak Kaymakam, Belediye ve hükümet doktorlarına gönderilmiştir. Mücadelenin önemli bir bölümünü bataklıkların kurutulması, durgun suların yerlerinin tespiti ve sivrisineklerin imhası oluşturmaktaydı. Bu çalışmanın yürütülmesi için Kadıköy Halkevi 160-170 genci 15 Nisan'da 10 gün sürecek bir kursa tabi tuttu. Bu kursta durgun suların nasıl kurutulacağı ve akıtılacağı, sularda sivrisineklerin aranması ve diğer mücadele esasları ile ilgili dersler verildi. Buna ilaveten İstanbul hastanelerinde çalışmakta olan 24 asistan yurdun farklı bölgelerinde çalıştırılmak üzere tayin olunmuşlardır (Akşam, 18 Nisan 1945:3)¹⁰. Yürütülen tüm bu çalışmalar neticesinde kadrosunu 11 doktor ile 40 sağlık koruyucusuna tamamlayan teşkilat; doktorların 8'ini merkezde diğer 3'ünü Şişli, Çatalca ve Silivri'de, sağlık koruyucularının da 27'sini merkez 4'ünü Şile, 5'ini Çatalca ve geri kalan 4'ünde Silivri bölgesinde görevlendirdi (Vakit, 19 Nisan 1945:3). 7 Mayıs itibariyle hazırlıkları tamamlayan İstanbul sıtma mücadele teşkilatı, mevcut merkezlerin haricinde Üsküdar, Beykoz, Sarıyer, Beşiktaş, Şişli, Fatih, Eminönü, Bakırköy ve Eyüp'ü de ilave etmiştir. Sıtma teşkilatı ve İl idaresi tarafından yapılan hazırlıklar ve yürütecekleri çalışmalar şöyle tespit edilmişti; *Her merkezde şef olarak bir doktor, yeter sayıda mücadele memuru, amele, lüzumlu olan vasıtalar ve malzeme de bulunacaktır. Şehir içinde amele topluluğu olan semtlerde sıtma vakaları çok ve sivrisineklerin fazlaca faaliyette buldukları yerlerde birer muayene evi bulunacaktır. Bu muayene evlerine sıtmalı olan ve yahut sıtmalı olduğundan şüphe eden-yoksul, zengin farkı bakılmaksızın herkes müracaat edebilecek ve müracaat edenler tedavi altına alınacaktır. Şehirden başka mülhak ilçelerde de mücadele ekipleri kurulmuş ve faaliyete başlanmıştır. Sürfelerle sivrisineklerin imhası için yapılacak mücadelenin esasları da tespit edilmiştir. Yukarıda isimlerini kaydettiğimiz merkezler, muhtelif bölgelere ayrılmıştır. Her bölgede bir mücadele heyeti bulunacak ve bu heyetler, her hafta muntazaman o mıntıkayı baştan başa dolaşacaklar ve her eve mutlaka haftada bir gün uğrayacaktır. Eve gelen heyet, evin bahçesini, kuyusunu, sarnıcını tetkik edecek, sürfelerin barınması*

¹⁰ İstanbul'da Sıtma Mücadelesi 1 Mayıs'ta başlaması planlanmasına rağmen hala mücadele hazırlıkları neticelenmediği için daha çalışmalar devam etmekteydi. İstanbul genelinde sıtma mücadele aynı gün tüm şubelerde aynı zamanda başlatılması düşünülmekte olup, Kadıköy halk evinde eğitim gören memurlar kurslarını bitirmişlerdir. "Sıtma Mücadelesi", *Akşam*, 2 Mayıs 1945, s.3.

ihimali olan bütün çukurları temizleyeceklerdir. Bütün şehirde yüzü mütecaviz bölge mücadele ekibi kurulmuştur. Her ekipte bir mücadele memuru ile 3-5 amele vardır. Evleri gezecek ekipler, ikinci ziyaretlerinin hangi gün yapılacağını söyleyecekler ve bu süratle ev halkının o gün evde bulunmaları temin edilecektir. Bununla beraber mücadele ekibinin ziyaret edeceği gün mühim bir mazeretten dolayı evde kimse bulunmazsa diğer bir gün hususi bir ekip gönderilecek temizlendirilecek ve bu surette ziyaret tarihinin aşılmasına, dikkat edilecektir. Mücadele merkezleri şimdilik kaymakamlık daireleri kendilerine ayrılan birer odada çalışmaktadırlar. Mahallelerdeki mücadele bölge heyetleri için de münasip bir yer bulunmuştur. Sıtma ve sivrisinek mücadelesi için 18 doktor yeniden kadroya alınmıştır. Sağlık Bakanlığı mücadelenin kısa bir zamanda netice vermesi için bil milyon liraya yakın ödenek ayırmıştır. Yarından itibaren mücadele ekipleri evleri ziyarete başlayacaklardır (Akşam, 8 Mayıs 1945:3).

4.2. OLAĞANÜSTÜ SITMA SAVAŞININ BAŞLATILMASI

İstanbul'da Sıtma mücadelesi 4707 sayılı *Olağanüstü Sıtma Savaşı* (Akşam, 23 Haziran 1945:3) kanunu gereğince ilk olarak 31 Mart'ta (Akşam, 2 Mayıs 1945:3) başlatılması düşünüldü. Ancak 94 ekiple İstanbul'un 11 kaza ve 116 köyünü kapsayan bu programın hazırlıkları ancak mayıs ayında tamamlanabildi (Akşam, 9 Mayıs 1945:4)¹¹. Var olan sıtma teşkilatına 14 doktor (Akşam, 28 Nisan 1945:3) ve 4 memur ilave edilmesinden sonra teşkilat personel sayısı 118 memura, doktor sayısı da 17'e ulaşmış olup, teşkilatın çalışmalarını yürütmesi için bir milyona yakın bir ödenek ayrıldı (Son Posta, 9 Mayıs 1945:3). 14 Mayıs'ta (Cumhuriyet, 15 Mayıs 1945:2) çalışmalarına başlayan İstanbul sıtma mücadele teşkilatı, çalışmalarına iki koldan başlattı; biri sıtmalıların tespit edilerek tedavi edilmesi diğeri ise sıtmaya sebebiyet veren sivrisineklerin üremesine mâni olarak sivrisinek yuvası olan bataklık, çukur ve su birikintilerinin ıslah edilmesiydi. İstanbul'da 14 mayıstan 31 mayısa kadar yürütülen çalışmalarda 58 köy taranmış, bu köylerde 19.701 kişi muayene edilmiş ve sıtmalı olduğu tespit edilen 1.293 kişi tedavi altına alınmıştır. Bu süreçte sivrisineklerin üremesine katkı sağlayan 89.939 yerde çalışma yapılmış ve 145.152 yerde mazotlanmıştır. Ayrıca Sarıyer deresi, Büyükdere yakınlarında bulunan Bakla deresi, İstinye deresi, Balta limanı deresi, Ortaköy deresi, Çırpıcı-Bakırköy civarındaki Çavuşyalı ve Aymama dereleri, Küçük Çekmece civarında bulunan Nakkaş deresi, Beykoz Deresi, Paşabahçe'de Aydere, Göksu deresi, Küçüksu deresi, Kurbağalıdere, Turşucu deresi, Küçük-Büyükyalı dereleri, Kireçhane deresi, Pendik deresi, Beşiktaş'ta Fulya deresi ve Fransız hastanesinin arka tarafındaki lağım ayakları temizlenmiştir. Karaköy'deki Vagon'li önündeki açık mecra ile Lâlelideki Çukurçeşme de ıslah edilmiştir. Silivri'de bulunan Boğluca bataklığının ıslah

¹¹ *Sıtmalıların tedavisi için her kazada bir ev olmak üzere 11 muayene evi açılmıştır. Umumi sürfe mücadelesi için de şehir 8 daireye teksim edilmiştir. Her dairenin bulunduğu mıntıkada kendisine bağlı muhtelif şubeler kurmuştur. Şehirde başka Beykoz kazasında Akbaba deresi köyleri havzası, Anadolu Feneri, Mahmut Şevket Paşa, Ali Bahadır, Cumhuriyet, Bozhane, Öğümce, Paşa Mandırası, Ömerli, Koçoğlu, Sırapınar, Hüseyinli köylerinde sürfe mücadelesi yapılacak. Büyük Çekmece ve Çatalçada istasyonlar tesis edecektir. Sıtma ve sivrisinek mücadelesi bütün İstanbulu teşmili üzerine kadroyu genişletmek lazım geldiğinden, teşkilatta çalışmak üzere 324 kişi müracaat etmiş, bunlar kurstan geçirilmek suretiyle 94 kişi kadroya alınmıştır. Mücadele bu suretle 94 ekip çalışmaya başlayacaktır. "Hıfzıssıhha Meclisi Dün Toplandı", Akşam, 9 Mayıs 1945, s. 4, 1 Mayıs itibariyle sıtma mücadelesi İstanbul'da sıtmalıların tedavi edilmesi ve sivrisineklerin yok edilmesi için çalışmalarına başlamayı amaçlamış, fakat hazırlıkların tam olarak bitirilmediği için yukarıda da ifade ettiğimiz gibi çalışmalar 14 Mayıs'ta başlamıştır. "İstanbul Sıtma Mücadele Bölgesi İçine Alındı", Son Posta, 5 Nisan 1945, s. 2.*

edilmesi için yapılması planlanan 4.000 metrelik kanalın 2.000 metresi bu süreçte bitirilmiştir (Akşam, 27 Haziran 1945:3). İstanbul sıtma mücadele mıntıkası dahilinde bulunan Fatih'te lağım sularının sahile akıtılması için 1 km metre kanal açılmış, sivrisinek yuvarı olan ahır ve bodrumlar taranmış, lağım sularıyla sulanan Yedikule'den Silivrikapıya kadar olan sahadaki bostanlar sökülmesi ve Kazlıçeşme'deki 1000 metrelik bataklık alan kurutulması çalışmalarına başlandı (Akşam, 17 Mayıs 1945:3).

İstanbul Bölgesi Sıtma Mücadele Başkanlığı bünyesinde başlatılan sıtma mücadelesi kapsamında faaliyete yeni başlayan Tophane, Taksim, Şişhane, Kasımpaşa, Hasköy, Eminönü, Beyazıt, Karagümrük ve Samatya şubeleri, mıntika dahilindeki evlerde haftalık sivrisinek kontrolleri başlattı (Son Posta, 22 Mayıs 1945:6). Bunun yanında Sıtma teşkilatı sivrisinekten muzdarip olan vatandaşların belirli merkezlerde kurulan Sağlık şubelerine her gün öğlene kadar doğrudan yada iletişim numaralarıyla başvurmaları karşılığında gerekli yardımların en kısa sürede yapılacağını da açıklamıştır (Son Posta, 22 Mayıs 1945:6)¹².

Tablo 2. İstanbul'da sivrisineklerin imha edilmesi için kurulan başvuru şubeleri

Şube	Başvuru Merkezi	Tel
Şube Tababeti	Eminönü hükümet tababeti	21343
Tophane Sempti	Kılıçlı medresesi çocuk dispenseri	40481
Taksim	Beyoğlu Halkevi İdaresi Bürosu	43336
Şişhane	Hükümet Tababeti Katip odası	43710
Kasımpaşa	Belediye Başkomiserliği Binası	43210
Hasköy	Nahiye Müdürlüğü	43038
Eminönü	Eminönü Hükümet Tababeti	21343
Beyazıt	Beyazıt Nahiye Müdürlüğü	20771
Karagümrük	Karagümrük Nahiye Müdürlüğü	21196
Samatya	Samatya Belediye Tababeti	21425

İstanbul'da devam etmekte olan sıtma mücadelesine, haziran ayıyla birlikte hız verildi. Çalışmaların yürütüldüğü şubelerden biri olan Silivri'de bataklıkların kurutulması ve sivrisineklerin imhası için 750 işçinin katılımıyla 850 metrelik bir kanal açıldı. Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürü Dr. Faik Yargıcı ve Sıtma Mücadele heyeti başkanı Dr. Mithat Bey Silivri'ye giderek incelemelerde bulundular. İstanbul genelinde sıtma mücadelesinin kısa sürede başarı elde edilmesi için *Küçük say* mükellefiyeti ilan edilerek, 18 yaşından 60 kadar her erkek 5 günlük bir mükellefiyet gereği çalıştırılması kararı alındı. İlk olarak Silivri'de uygulanan *Küçük Say* mükellefiyeti, Sarıyer, Eyüp, Bakırköy, Yalova ve Kartal ilçelerinde de uygulanması için hazırlıklar yürütüldü. Ayrıca, Beykoz'da da su birikintisi ve sivrisinek imhası için 20 kişiden oluşan 20 ekiple çalışmalar yakında başlayacağı belirtilmiştir (Akşam, 10 Haziran 1945:3). Bu süreçte İstanbul'da yürütülen sıtma mücadelesi çalışmalarını denetleyen Vali Yardımcı B. Faik Tek mücadelenin başarılı şekilde yürütüldüğü ancak bazı yerlerde yapılan mücadelenin aleyhinde faaliyet

¹² "Merkez müracaat şubemizin sınırları içerisinde bulunan Tophane, Tabakhane, Taksim, Şişhane, Kasımpaşa, Hasköy, Eminönü, Beyazıt, Karagümrük, Karagümrük, Samatya" semtlerinde savaş ekiplerimiz belirli yerlere ait çalışmaları dışında diğer semtlerde olduğu gibi kendiliklerinden evlere uğramayacaklar, çağırma veya müracaat üzere geleceklerdir. Bu itibarla şikayeti olanların her gün sabahdan eyle vaktine kadar ya doğrudan doğruya şube tebabetine ve yahut da semt merkezlerine telefonla veya diğer mümkün vasıtalarla başvurarak dileklerini bildirmeleri rica olunur. "Sağlık ve Sosyal Yardım Başkanlığı İstanbul Bölge Sıtma Mücadele Başkanlığından", *Son Posta*, 22 Mayıs 1945, s. 6.

gösterenlerin olduğunu belirterek bu kişiler hakkında cezai işlem uygulayacaklarını bildirmiştir (Akşam, 11 Temmuz 1945:3).

Mayıs ayında başlayan İstanbul sıtma mücadelesi ikinci ayında çalışmalarını sıtmalıların tedavisi ve sıtmaya sebebiyet veren sivrisinek ve sivrisinek yuvalarının (Son Posta, 1 Ağustos 1945:2) imhası şeklinde yürüttü. İstanbul sıtma teşkilatında 15 doktor çalışmaktaydı. Bunlardan biri reis diğerleri ise şube doktorlarından meydana gelmekteydi. Bu 15 doktordan 2'si Kadıköy'de diğerleri ise Üsküdar, Beykoz, Sarıyer, Beşiktaş, Şişli, Eyüp ve Bakırköy'de çalışmaktaydı. Şube şefi olan doktorlar vazifeli olduğu mıntıkada sivrisinek sürfesi üreten yerleri arayarak imha eden ekiplerin faaliyetlerini kontrol etmek ve sıtmalıların tedavisiyle meşgullerdi. Şube reisleri başkanlığında çalışan ekipler köylere kadar çalışmalarını götürmekte, sıtmalı olanları ücretsiz olarak muayeneden geçirip tedavi etmekteydiler (Akşam, 21 Temmuz 1945:3).

Haziran ayında sıtma vakalarının görülmeye başladığı Silivri'nin Karırdere bölgesinde dokuz bin dekarlık alanı kaplayan bataklıkın kurutma çalışmaları ilçeden toplanan 750 işçinin katılımı ile başlamış, nöbetleşe yürütülen çalışmalarda yapılması planlanan 4 km'lik kanalın 850 metresi tamamlanmıştır (Cumhuriyet, 10 Haziran 1945:1,3). Yine bu ay içerisinde Sıtma Mücadele teşkilatının İstanbul merkez ve 199 köyünde yürüttüğü çalışmalarda 1.858 sıtmalı tedavi altına alındı. Sivrisineklerin yok edilmesi ve bataklıkların kurutulması için; 29. 867 metre kanal ve ark açılmış, 57. 017 metre kanal dere ve ark temizlenmiş, 2.085 metre çukur doldurularak, 280. 791 ev ve mesken kontrol edilerek, 256. 791 metre alan mazotlanmıştır. Ayrıca Silivri Bağlıca bataklığının kurutulması çalışmalarına zorunlu mükellefiyet usulü uygulanarak devam edilmiş, Ayamama, Cevizlik (Cumhuriyet, 11 Temmuz 1945:2) bataklıklarıyla Beykoz kazasındaki Sırapınar, Cumhuriyet ve İshaklı köylerindeki bataklıklardaki kurutuma işlemi bitirilmiştir (Akşam, 25 Eylül 1945:3). Bunların yanında sıtma heyetleri tarafından temizlettirilen derelerin başlıcaları; Sarıyer, Büyükdere, Bakırköy, İstinye, Baltalimanı, Ortaköy, Bakırköy'de Çırpıcı, Çavuşbaşı, Ayamama, Çekmedede Nakkaş, Beykoz, Paşabahçe'de Aydere, Çubuklu, Göksü, Küçüksu, Kadıköy'de İbrahimağa, Kurbağalı, Pendik ve Beşiktaş'daki Fulye dereleri ile Fransız hastanesinin arkasında lağımın aktığı derelerdi (Son Posta, 26 Haziran 1945:2). Yalova'da ise bu süre zarfında devam eden çalışmalarda, 1.500 sıtmalı tedavi edilerek, sıtma yuvası olan Yalova deresinin kurutulması için 690 mükellef işçi çalıştırıldı. Bundan başka Teşvikiye köyünde bulunan Çapana kanalının temizlik çalışmaları köylüler tarafında yapıldı (Son Posta, 15 Ağustos 1945:6).

Kasım ayı sonuyla birlikte İstanbul'da sıtma ve sivrisinek mücadelesi bitti. Mücadelenin yürütüldüğü Eyüp, Bakırköy (Akşam, 29 Aralık 1945:3), Beşiktaş ve Üsküdar kazaları şubelerinde görevli olan 40 sıhhat memuru tasfiye edildi. Bu süreçte İstanbul iline bağlı 127 köyde bulunan 66 bin nüfusun 64 bini tedaviden geçirildi (Akşam, 22 Kasım 1945:3). Bu süreçte İstanbul merkez, kaza ve 134 (Akşam, 24 Kasım 1945:3) köyünde yürütülen çalışmada; 106, 614 kişi muayeden edilmiş ve bunlar içerisinde sıtmalı olan 15, 419 kişi tedavi altına alınmıştır. *Mücadele mevsimi esnasında gerek Belediye hudutları içinde ve gerekse ilçelerde 1,393,042 yer mücadele memurları tarafından görülmüş ve 2,000,475 sürfe vasati olarak ilaçlanmıştır. Bu işler için 287447 kilo mazot, 30164 kilo neft, 124 kilo anti malara fluide ve 890,5 kilo Wiz sarfedilmiş, çalıştırılan işçilere yevmiye olarak da 47631, 5 lira verilmiştir. Kurutulan ve tanzim edilen bataklıklara gelince, Silivri ilçesinde Kula, Geleveri, Çanta, Boğluca derelerinden meydana gelen bataklıklar ile Beykoz ilçesinde Koçoğlu,*

Sırapınar ve Karağül bataklıkları, yan kolları da dahil olmak üzere 27200 metre uzunluğunda yeni kanallar açılmak suretiyle tamamen kurutulmuştur. Boğluca kanalı üzerinde betondan "Sağlık Köprüsü" (Akşam, 14 Kasım 1945:3) ismiyle bir köprü yaptırılmış ve bu kanalın her iki tarafına yakında fidanları dikilecek olan 2000 ağaç çukuru açtırılmıştır. Bu işlerden başka paralı işçi, emece ve küçük say mükellifiyeti ile gerek ilçelerde, gerek köylerde ve gerekse belediye sınırları içinde bütün mevsim esnasında ark, kanal ve dere olmak üzere 555,332 metre yer temizlenmiştir (Akşam, 25 Kasım 1945:3; Cumhuriyet, 25 Kasım 1945:2).

C. H. P. Milletvekili Fikret Silay İstanbul'dan başlayarak ülkenin sıhhi durumu hakkında bilgi sahibi olmak üzere yapmış olduğu seyahatte sıtmanın Türkiye'nin birçok yerinde etkili olduğunu Sıtma olağanüstü savaş kanunu sonrasında kontrol altına alınmaya başladığını bilgisini vermektedir. İstanbul'da yürütülen çalışmalar sonucunda yapmış olduğu incelemelerde Çatalca, Çekmece gölü civarı, Anadolu-Hisarı ve Göksu deresinde sıtmanın sene başına göre kontrol altına alındığı bilgisini vermektedir (BCA, 490.01/663.219.1.). Olağanüstü sıtma savaşı adıyla başlatılan mücadele kapsamında İstanbul merkez ve ilçelerinde başlatılan kapsamlı çalışma neticesinde kısa sürede büyük başarılar elde edilmiştir. Sıhhat müdürlüğü İstanbul'da 1946 yılında sıtmanın büyük oranda kontrol altına alındığını açıklayarak her ihtimale karşı 1945'da sıtma teşkilatında görevlendirilen personelin bir yıl daha görevlerinde kalacaklarını kamuoyuna paylaşmıştır (Akşam, 13 Nisan 1946:3).

İstanbul'da sıtmanın yıllara göre yaygınlık durumunu tespit etmek için yapmış olduğumuz araştırmada en sağlıklı istatistik verilerine Vilayet İstatistik Yıllıklarından ulaştık. Ancak İstatistik Yıllıklarının sadece belediye doktorlarının yapmış olduğu tedavileri kapsaması tam sonuca varmamızı engelledi. Belediye doktorları bu süreçte çalışmalarını Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beykoz, Eminönü, Fatih, Kadıköy, Sarıyer ve Üsküdar'da yürütmüşlerdir. İstatistiklerdeki ölüm sayılarına baktığımızda yıllara göre değişkenlik gösterdiğini görmekteyiz. Özellikle İkinci Dünya Savaşı döneminde ülke genelinde meydana gelen vaka artışlarının İstanbul'da olduğunu ve buna bağlı olarak ölüm sayılarında artış olduğunu gözlemlemekteyiz. İstanbul'un tamamında yapılan çalışmaları sıtmanın yıllara göre artış ve ölümleri tespit İstanbul Belediye sınırları içerisinde belediye hekimlerince tedavi edilen/ölen sıtmalı sayısı¹³

Tablo 3. İstanbul Belediye tarafından yürütülen sıtma çalışması/ölüm sayısı

Sene	Tedavi edilen (Toplam)	Ölen
------	------------------------	------

¹³ *İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1931-1932, C. 2, T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Belediye Basımevi 1935, s. 21,94. , İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1932-1933, C. 3, T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Belediye Basımevi 1936, s. 83-84. , İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1934-1935, C. 4, T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, s. 143-149. , İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1936-1939, C. 5, T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Belediye Matbaası, İstanbul 1952, s. 141-147. , İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1939-1943, C. 1, T.C. İstanbul Belediyesi Neşriyat Ve İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, s. 27-35, 105. , İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1944-1948, C. 7, İstanbul Belediyesi Neşriyat Ve İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul, s. 19-23. , İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1944-1948, C. 8, İstanbul Belediyesi Neşriyat Ve İstatistik Müdürlüğü, Belediye Matbaası, İstanbul 1950, s. 18.*

1930	958/1096	
1931	1314	19
1932	2647	31
1933	1658	57
1934	1568	76
1935	1411	58
1936	2164	52
1937	1863	13
1938	1697	21
1939	1255	20
1940	1207	49
1941	1834	61
1942	1704	85
1943	1784	124
1944		62
1945		30

SONUÇ

Cumhuriyetin ilanından sonra Cumhuriyet kadrolarının inşa etmek istedikleri Yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni sağlık alanında önemli sorunlar beklemekteydi. Bulaşıcı ve salgın hastalıklar Birinci Dünya savaşı ve akabindeki Milli Mücadele yıllarında Türk halkını içten kemiren bir düşman rolüyle bu sorunların başında gelmekteydi. Özellikle Anadolu'nun tamamına yayılan sıtma bu hastalıkların başında gelmekteydi. Gazi Mustafa Kemal önderliğinde başlatılan cumhuriyet politikaları kapsamında Türk halkını bu illetten kurtarmak için çalışmalara başlandı. 1924 yılında hazırlanan rapora göre İstanbul'da % 80 oranında sıtmalılı vardı. Cumhuriyetin ilk yıllarda belediye sağlık teşkilatının yürüttüğü çalışmaların yetersiz kalması üzerine 1929 yılında İstanbul merkezli bir sıtma Mücadele mıntıkası teşkil edildi. Her yıl kademeli bir şekilde mıntika sahasını genişleten İstanbul Sıtma teşkilatı kısa sürede sıtmayı kontrol altına almayı başardı.

İstanbul sıtma teşkilatı faaliyete geçtiği andan itibaren yalnız sıtmalılara ücretsiz kinin dağıtıp tedavi etmekle kalmayıp, sıtmaya sebebiyet veren sivrisineklerin imhası ve bataklıkların yok edilmesine büyük mesai harcamıştır. İkinci Dünya savaşının getirdiği sıkıntılı süreçte ülke genelinde artış gösteren sıtma vakaları; personel eksikliği ve ilaç tedarikinde karşılaşılan zorluklardan ötürü İstanbul'da da bir artış gösterdi. 1945 yılıyla birlikte ülke genelinde başlatılan "Olağanüstü Sıtma Savaşı" kapsamında İstanbul'da 94 ekiple 11 kazada başlatılan çalışmalar neticesinde hastalık kısa sürede kontrol altına alınmıştır.

Extended Abstract:

Malaria, a disease that emerged during the transition of humans to settled life, remained a significant infectious and epidemic health concern in Anatolia throughout history. In the twentieth century, the prevalence of malaria escalated in various regions and cities of Anatolia, particularly due to the wars that took place. The Ottoman Empire relied on the use of quinine as a primary method to combat the disease. However, following the establishment of the Republic of Türkiye, malaria persisted as a prominent health issue that required attention. Notably, malaria affected the ruling cadres of the republic, including Gazi Mustafa Kemal Atatürk, as well as the general population. Consequently, extensive efforts were initiated immediately after the proclamation of the republic to combat the widespread occurrence of malaria in Anatolia.

In line with a fundamental decision to address the profound impact of malaria on the health of Anatolian people, malaria control organizations were established in Ankara, Aydın, and Adana in 1925. Over time, the number of these organizations increased nationwide, parallel to the allocation of state resources. By 1928, the number of organizations rose to 7, and by 1938, it further expanded to 16. Provincial health institutions also conducted malaria control activities within their respective regions during this period. Istanbul was among the provinces where malaria control efforts were implemented before the establishment of a dedicated malaria control organization. The decision to establish the Istanbul Malaria Control Organization was made in March 1929, following which provincial health organizations and municipal health teams conducted preliminary activities. Subsequently, the malaria control organization commenced its operations, focusing on the areas ranging from Pendik to Haydarpaşa, including Kadıköy and the Islands. Mr. Asım Bey, appointed as the head of the organization, emphasized the magnitude of the mosquito control area, highlighting it as one of the largest in the world. The organization operated with a team consisting of 2 doctors, 16 medical officers, and 20-35 laborers as needed. The primary objective was to implement measures to eradicate mosquito swarms in wet terrain and areas conducive to fly breeding during the summer season. Notably, mosquito swarms were consistently found in water bodies, while vegetation did not serve as a favorable breeding ground. The organization conducted extensive fieldwork, locating and exterminating mosquito swarms. Since its establishment in March, the organization's scientifically grounded approach has yielded positive results. The discovery of malaria mosquito swarms in 14 specific locations in and around Kadıköy indicated the presence of malaria in Istanbul. Additionally, mosquitoes causing fevers such as asfari and dengue (estegomia) were identified, although the absence of asfari fever in the country was attributed to the climate. Through these observations, Mr. Asım Bey shed light on the ongoing and planned efforts to combat malaria.

The malaria control organizations were divided into administrative and implementation phases. Each malaria district was overseen by a malaria control chief, a doctor, and a sanitary officer within the administrative structure. When necessary, bacteriologists, mosquito specialists, and water reclamation engineers were also assigned to these organizations. The doctors and sanitary officers served in both mobile and stationary capacities. Annually, mobile malaria organizations conducted comprehensive malaria screenings during the summer and winter periods. Outside of these periods, malaria patients were identified and treated on a weekly basis in districts and villages with high malaria prevalence. The initial phase of the fight against malaria involved identifying malaria patients and providing them with quinine for treatment. A quinine card was issued to each patient to facilitate regular monitoring of their treatment progress. The second phase focused on eradicating mosquitoes and the breeding grounds that facilitated malaria transmission. The teams responsible for mosquito extermination worked towards eliminating factors that promoted mosquito proliferation, including houses, barns, wells, inns, and baths. Malaria control committees drained mosquito breeding sites such as swamps, puddles, pits, and wells. Drainage efforts were supplemented with chemical applications such as diesel oil and paris green in areas devoid of marshes. These initiatives were occasionally carried out by the malaria committees themselves or through compulsory obligations imposed on the local population.

In Istanbul, an Extraordinary Malaria War program was launched, deploying 94 teams to cover 11 districts and 116 villages. To bolster the existing malaria organization, 14 doctors and 4 civil servants were assigned, bringing the total number of personnel to 118 civil servants and 17 doctors. The Istanbul Malaria Control Organization commenced operations on May 14th, with two main objectives: identification and treatment of individuals with malaria, and the reclamation of swamps, pits, and puddles serving as mosquito breeding grounds to prevent malaria transmission. A survey was conducted in 58 villages of Istanbul, examining 19,701 individuals, and treating 1,293 malaria patients. Additionally, extensive work was carried out in 89,939 locations that contributed to mosquito breeding, resulting in the treatment of 145,152 sites with diesel fuel. Various water bodies in Istanbul, including Sarıyer Creek, Bakla Creek near Büyükdere, İstinye Creek, Balta Limanı Creek, Ortaköy Creek, Çavuşyalı and Aymama Creeks near Çirpıcı-Bakırköy, Nakkaş Creek near Küçük Çekmece, Beykoz Creek, Aydere, Göksu Creek, Küçüksu Creek, Kurbagalıdere, Turşucu Creek, Küçük-Büyükyalı Creek, Kireçhane Creek, Pendik Creek in Paşabağçe, and Fulya Creek in Beşiktaş, were cleaned. Consequently, the concerted efforts of specialized personnel led to the effective control of malaria throughout Istanbul. The implementation of the Extraordinary Malaria War Law during the Second World War played a crucial role in rapidly bringing the disease under control in Istanbul. This study focuses on the establishment, organization, and activities of the Istanbul Malaria Organization, representing one of the malaria control initiatives implemented after the proclamation of the Republic.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmada bilimsel araştırma ve etik ilkelere uyulduğu ayrıca çalışma boyunca yararlanılan eserlerin tamamının kaynakçada verildiği beyan olunur. Bu araştırma için etik kurul iznine ihtiyaç yoktur.

Yazar Katkı Oranı: Sorumlu Yazar Yavuz HAYKIR'ın katkı oranı %50, ikinci yazar Uğur CANPOLAT'ın katkı oranı %50'dir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BCA, 272.0.0.12/41.46.03.

BCA, 020.18.01.01/011.50.15.

BCA, 030.18.01.01/011.50.12.

BCA, 030. 18. 01. 02/1. 3. 20.

BCA, 030. 18. 01. 02/1. 14. 22.

BCA, 030. 18. 01. 02/16.86.03.

BCA, 030. 18. 01. 02/19.23.19.

BCA, 030. 18. 01. 02/26. 13. 13.

BCA, 490. 01/1463. 1.

BCA, 490. 01/1463. 6. 1.

Gazeteler

Açık Söz Gazetesi

Akşam Gazetesi

Anadolu Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Akşam Postası Gazetesi

İkdam Gazetesi

Kurun Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Resmi Gazete

Son Posta Gazetesi

Son Telgraf Gazetesi

Tan Gazetesi

Tanin Gazetesi

Vakit Gazetesi

Yeni Asır Gazetesi

Telif Eserler

1939 mali yılında istanbul sıhhat işleri faaliyetleri 1939. *İstanbul Belediyesi Mecmuası*, Yıl 16, Ağustos Eylül, S 183-184.

Akdur R, (2001), *Sıtma*, T.C. Sağlık Bakanlığı Sıtma Savaşı Daire Başkanlığı.

Akkuş Mutlu S. (2017), "Ön asya toplumlarında sıtma hastalığı ve tedavi yöntemleri", *tarihsel süreçte anadolu'da sıtma*, (Ed.: Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek), Gece Kitaplığı.

Arora G. Andaleeb S (2017), Vipin chandra kalia, *drug resistance in bacteria, fungi, malaria, and cancer*.

Bayat, A. H. (2016) *Tıp tarihi*, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 3. Baskı.

C. H. P. bakırköy kazası sıtma ve sağlık koruma savaşı çalışma programı ve fırka köy savaş hey'etlerine kılavuz, (1934) Matbaai Ebuzziya.

Carol A. T., Rebacca J. F. (2010), An overview of malaria , *respectives on diseases and disordess malaria*, (Ed.: Nancy Dziedzic), Greenhaven Press.

Çelebi E. (2003), *Günümüz türkçesiyle evliya çelebi seyahatnamesi: İstanbul*, 1. Cilt 1. Kitap,

Haz: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları.

Develioğlu F. (1992), *Osmanlıca-türkçe ansiklopedik lûgat (eski ve yeni harflerle)*, Aydın Kitabevi, 10. Baskı.

Feyzi Paşa (1919), *Maraz-ı merzagi (sıtma)*, (Der.: Dr. Asım Bey), Tanin Matbaası.

Finkel, M. (2010) *Malaria is one of the oldest and deadliest known diseases respectives on diseases and disordess malaria*, (Ed. : Nancy Dziedzic), Greenhaven Press.

Hakkı M. İ. (1925), *Malarya yani sıtma hakkında kimler neler bilmeli*, Hilâl Matbaası.

Haldun İ. (1991), *Mukaddime*, (Çev.: Zakir Kadiri Ugan) c. II, , M.E.B.

İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1931-1932, (1935), C. 2, T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Belediye Basımevi.

İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1932-1933, (1936), C. 3, T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Belediye Basımevi.

İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1934-1935, (1937), C. 4, T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul.

İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1936-1939, (1952), C. 5, T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Belediye Basımevi, İstanbul.

İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1939-1943, C. 1, T.C. İstanbul Belediyesi Neşriyat Ve İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Belediye Basımevi.

İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1944-1948, C. 7, İstanbul Belediyesi Neşriyat Ve İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Belediye Basımevi.

İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1944-1948, (1950), C. 8, İstanbul Belediyesi Neşriyat Ve İstatistik Müdürlüğü, Belediye Matbaası.

Kaşgarlı M. (1985), *Divanü lûgat-it-türk tercümesi*, (Çev.: Besim Atalay) c. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

Kılıç, O. (2017), "Eskiçağdan Yakınçağa Sıtma ve Tarihe Etkileri", *Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma*, (Ed.: Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek), Gece Kitaplığı

Louis M. K. , Bryan R. S. (2019), *Travel And Relate Health History: Malaria, Prions, and Other Transmissible Disease*, *Screening Blodd Donors with the Donor History Qustiannaire*, (Ed : Eder A. Goldman).

Lütfi, A.- Fikri A. (1926), "Türkiye'de sıtmanın coğrafyası", *Birinci Milli Türk Tıp Kongresi (1-3 Eylül 1925) Müzekerati*, Kader Matbaası.

Sıtma Mücadelesinde Ehemmiyetli Bir Nokta (1924), *Sihhiye Mecmuası*, S. 4 Numara 40, 15 Kânunuevvel.

Şahsuvaroğlu, B. N.(1963), *Dünya'da ve türkiye'de sıtma tarihçesi*, Kader Matbaası.

- Şekip A. (1930) "İstanbul'da sıtma mücadelesi", *Sıhhiye Mecmuası*, T.C. Merkez Heyeti Matbaası, C 3, S 31-32, Teşrinievvel-Teşrinisani 1929.
- Tekeli İ, İlkin S, (2004). *Türkiye'de sıtma mücadelesinin tarihi, cumhuriyetin harcı, köktenci modernitenin ekonomik politikasının gelişimi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 107-161.
- Ünver, S. (1937), *Şarkta malarya tarihinin eksikliği üzerine birkaç not*, Türk Tıp Tarihi Arşivi, Yıl 2, S. 6, c. 2, no: 6, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Winther P. C. (2003), *Malaria, Opium, and British Rule in India, 1756-1895*, Lexington Books.